

Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Agnieszka Woynarowska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

1996 r.- dyplom ukończenia pięcioletnich, stacjonarnych studiów magisterskich na kierunku pedagogika w zakresie nauczania początkowego, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Tytuł pracy magisterskiej: *„Postawy rodzicielskie a społeczno-emocjonalne przystosowanie się dziecka do szkoły”*.

Promotor: dr Barbara Małecka

Recenzent: prof. dr hab. Maria Mendel

2006 r.- dyplom doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego z dn. 29 czerwca 2006 roku, na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *„Publiczny dyskurs i doświadczenie indywidualne niepełnosprawności intelektualnej”*.

Promotor: prof. dr hab. Tomasz Szkudlarek

Recenzenci: dr hab. Dorota Klus- Stańska, prof. UG, dr hab. Amadeusz Roman Krause, prof. UWM

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

1.10.1997 r.- 31.08.2006 r. - mgr, asystent w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański.

1.09.2006 r. do chwili obecnej- dr, adiunkt w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej, Instytut Pedagogiki, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański (kierownik zakładu: prof. dr hab. Amadeusz Krause).

1.09.2001 r.- 30.09.2014 r.- nauczyciel akademicki w Gdańskiej Wyższej Szkole Humanistycznej, Gdańsk.

2007 r.-2015 r. - dr, adiunkt, Ateneum- Szkoła Wyższa, Gdańsk.

1.09. 1999 r.- 31.08.2001 r.- nauczyciel - terapeuta w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Terapeutycznym dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem, Gdańsk.

1.07.1996 r.-31.07. 1998 r.- seminarzysta/osoba wspierająca w Stiftung Humanus-Haus, Sozial-Therapeutische Arbeits und Lebensgemeinschaft (Fundacja Humanus- Haus, Wspólnota życia i pracy dla młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną). Beitenwil. Szwajcaria.

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy.

Omówienie osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego zatytułowanego: **Niepełnosprawność intelektualna i praca. Gra w/o emancypację.**

Agnieszka Woynarowska, Niepełnosprawność intelektualna i praca. Gra w/o emancypację. OW Impuls, Kraków 2020, ISBN 978-83-8095-901-9, s.468

Recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Amadeusz Krause, dr hab. Marcin Wlazło, prof. US

Publikacja [Załącznik 7], którą wskazuję jako osiągnięcie będące podstawą ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego jest efektem realizacji projektu badawczego, którego celem było **zglebienie fenomenu pracy** osób z niepełnosprawnością intelektualną realizującego się w przestrzeni współczesnej Polski oraz współczesnego rynku pracy. Problematyka aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością jest obszarem, który często staje się przedmiotem analiz badaczy zjawiska niepełnosprawności. Przeglądając badania dotyczące sytuacji zawodowej tej grupy osób odnaleźć można wiele opracowań dotyczących nie(możliwości) realizacji się w roli pracownika przez niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych czy osoby z ruchową oraz sensoryczną niepełnosprawnością¹. Analizy dotyczące sytuacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną pojawiają się dużo rzadziej², a jak zauważa Elżbieta Zakrzewska-Manterys³, w wielu pracach badawczych czy raportach przedstawiających problematykę podejmowania pracy przez osoby z niepełnosprawnościami,

¹ m.in. E. Giermanowska (red.) (2014). Zatrudniając niepełnosprawnych. Dobre praktyki w Polsce i innych krajach Europy. Wyd. AGH. Kraków; M. Garbat (2012). Zatrudnianie i rehabilitacja zawodowa osób z niepełnosprawnością w Europie. OW Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zielona Góra; Giermanowska E., Raclaw M. (2014). Pomiędzy polityką życia, emancypacją i jej pozorowaniem. Pytania o nowy model polityki społecznej wobec zatrudnienia osób niepełnosprawnych. „Studia Socjologiczne” 2(213), s. 107–128.

² m.in. B. Cytowska (2012). Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim. OW Impuls. Kraków; Majewicz P., Wolska D. (2019). Osoba z niepełnosprawnością intelektualną na otwartym rynku pracy. Wyd. UP. Kraków; Majewski T. (2011). Problem zatrudnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną. [w:] B. Cytowska (red.). Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności. Analiza badań – krytyka podejść – propozycje rozwiązań. Wyd. Adam Marszałek. Toruń.

³ E. Zakrzewska-Manterys (red.) (2015). Podręcznik dla zainteresowanych wprowadzaniem osób upośledzonych umysłowo na rynek pracy do sektora społecznego. PFRON. Warszawa.

osoby z niepełnosprawnością intelektualną są pomijane, czy nie są w nich, z różnych przyczyn, reprezentowane.

Problematyka wsparcia dorosłości współobywateli z niepełnosprawnością intelektualną, w tym wsparcia ich możliwości realizacji tej dorosłości w obszarze płatnej pracy, leży w polu moich zainteresowań badawczych od wielu lat. Koresponduje z zainteresowaniem analizą trendów polityki społecznej wobec osób z niepełnosprawnością czy politycznych kontekstów wyznaczających nurty działania odnoszące się do tej społecznej grupy. W Polsce od wielu lat promowana jest polityka inkluzji, wyrównywania szans, polityka równości przeciwdziałająca dyskryminacji w wielu obszarach życia społecznego, w tym również w dostępie do płatnej pracy. Polityka społeczna kształtowana jest w oparciu o założenia społecznego modelu niepełnosprawności z uznaniem, iż to pełnosprawne społeczeństwo, poprzez hegemonię ableistycznej-disableistycznej kultury, upośledza osoby z niepełnosprawnością. Ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych ONZ, ze swoim zbiorem praw oraz powinności państw/społeczeństw wobec tej mniejszości społecznej, zadań, które mają ułatwić realizację owych praw, w tym zawartego w 27 artykule, prawa do pracy, niejako wzmocniła równościowy i antydyskryminacyjny charakter polskiej polityki społecznej względem osób z niepełnosprawnościami.

W Polsce od wielu lat konstruowane są programy wspierania aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, u podstaw których leży przeświadczenie o potrzebie realizacji prawa do pracy zapisanego w 27 artykule KAPON, ale również uznanie, że praca jako bardzo istotny element realizacji dorosłości, jako płaszczyzna samorozwoju, narzędzie zmiany miejsca w grupie społecznej oraz obszar walki ze stereotypem „nieproduktywnego ciała” odgrywa ogromną rolę w budowaniu dobrej jakości aktywnego życia osób z niepełnosprawnością intelektualną. Równoległe jednak pojawiają się krytyczne głosy, które, wszystkich projektujących programy aktywizujące, zmuszają do namysłu nad sposobami realizacji prawa do pracy. Ponieważ mogą one zarówno mieć charakter emancypacyjny jak i opresyjny, z przymuszaniem do normalności, racjonalności, do odtwarzania wzorów realizacji dorosłości jako matrycy/kalki społeczeństwa pełnosprawnego.⁴ Zatem działania podejmowane w płaszczyźnie polityki równych szans, pojmowanej jako bycie takim samym, wymuszają na niepełnosprawnych intelektualnie stawanie się pełnosparwnopodobnym, których różnica

⁴ E. Zakrzewska-Manterys (2010), Upośledzeni umysłowo. Poza granicami człowieczeństwa. Wyd. UW. Warszawa.

podlega anihilacji. W perspektywie Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys⁵ oraz Agnieszki Kumanieckiej- Wiśniewskiej⁶ takie działania związane z „ferworem i pędem aktywizacji”, nierealizowalną obietnicą znalezienia i utrzymania pracy na otwartym rynku pracy, połączone z „obróbką do bycia normalnym” czy też brakiem uznania swoistości tych osób są gwałtem na dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną oraz kolejnym aktem zniewolenia przez reżimy sprawności.

Uznając prawo osób z niepełnosprawnością intelektualną do tworzenia swoich „alternatywnych projektów **bycia w świecie**, nieobciążonych wzorcami społecznej i kulturowej normalności”⁷, uznając ich prawo do bycia Innym, jednocześnie jednak uznając prawo do równości uczestnictwa, równości możliwości, chcąc poznać perspektywę dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w obszarze wyborów, dokonywanych przez nich na tym etapie życia, w odniesieniu do gotowości i woli podejmowania pracy zarobkowej, chcąc poznać doświadczenia bycia/stawania się pracownikiem, postanowiłam, w swoim projekcie badawczym, zgłębić **fenomen pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną** realizujący się zarówno w obszarze polityczno-systemowych rozwiązań, obszarze praktyk miejsc pracy jak i objawiający się w indywidualnych doświadczeniach pracowników z niepełnosprawnością intelektualną, trenerów pracy, mentorów i koordynatorów wsparcia. Bardzo istotnym elementem tego projektu było **oddanie głosu** ludziom, wobec, których realizowane są aktywizujące ich zawodowo działania, oraz odnalezienie odpowiedzi na pytania- czy dorośli z niepełnosprawnością intelektualną chcą i potrzebują aktywizacji zawodowej oraz czy w ogóle zainteresowani są pracą zarobkową? Czy uformowani we współczesnej kulturze kultu pracy chcą odtwarzać „nasze wzorce” dorosłości, które to przecież mogą być również ich wzorcami urządzania się w dorosłości, w ich mniemaniu podnoszącymi ich społeczną rangę, będącymi jednocześnie narzędziem ich indywidualnego projektu emancypacji?

Niniejsza monografia, prezentująca wyniki moich badawczych eksploracji, składa się z **6 rozdziałów**. Prezentację treści zacznę od omówienia konstrukcji projektu badawczego, szczegółowo opisanego w **rozdziale 2**. Biorąc pod uwagę nakreślony powyżej cel moich badawczych działań, przedmiotem projektu badawczego uczyniłam **fenomen pracy/aktywności zawodowej** osób z niepełnosprawnością intelektualną realizujący się w

⁵ E. Zakrzewska-Manterys (2010), Upośledzeni umysłowo. Poza granicami człowieczeństwa. Wyd. UW. Warszawa; E. Zakrzewska-Manterys (red.) (2015). Podręcznik dla zainteresowanych wprowadzaniem osób upośledzonych umysłowo na rynek pracy do sektora społecznego. PFRON. Warszawa.

⁶A. Kumaniecka-Wiśniewska (2017), Polityka równych szans wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną a przemoc symboliczna. „Folia Socjologica” 60, s. 33–44.

⁷ Męzkowska A. (2003), Problem niepełnosprawności w perspektywie pytania o *conditio humana*. [w:] K.D. Rzedzicka, A. Kobyłańska (red.). *Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny*. OW Impuls. Kraków, s. 294.

społecznych światach pracy/miejscach/przestrzeniach zatrudnienia; objawiający w indywidualnych doświadczeniach stawania się/ bycia pracownikiem z niepełnosprawnością intelektualną oraz politycznych i systemowych kontekstach. Zgłębianie fenomenu pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną przebiegało analizą trzech, nawzajem przenikających się, ścieżek badawczych: kulis- sceny- doświadczeń aktorów. Każda ścieżka miała skonkretyzowany cel badawczy. Badając kulisy (polityczno-systemowe założenia wsparcia aktywności zawodowej) chciałam poznać cele, trendy i założenia polityki zatrudnienia oraz zderzyć te założenia z możliwościami ich realizacji w polskiej rzeczywistości, poprzez poznanie perspektywy osób implementujących je w realiach współczesnej Polski. Eksplorując scenę chciałam poznać i opisać miejsca/przestrzenie/ społeczne światy pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Ponadto moim celem było rozpoznanie i zrozumienie praktyk działania w obszarze przestrzeni/miejsc- co, kto, gdzie, jak? Trzecia ścieżka badawcza pozwoliła na rekonstrukcję doświadczeń zawodowych podmiotów uwikłanych/ zaangażowanych w sytuację pracy czyli pracowników z niepełnosprawnością intelektualną, trenerów pracy, instruktorów zawodu, koordynatorów projektów aktywizacji zawodowej. Podstawowe dla moich badań pytanie dotyczyło **możliwości i sposobów realizacji, urzeczywistniania się i doświadczania fenomenu pracy/ aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną**. Podczas badań szukałam odpowiedzi na następujące szczegółowe problemy badawcze:

1. Jakie są założenia, cele i trendy polityki zatrudnienia wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną? Jaki system wsparcia aktywności zawodowej, wynikający z tych politycznych założeń, funkcjonuje we współczesnej Polsce? Jak wygląda realizacja założeń oraz celów w rekonstrukcjach doświadczeń osób organizujących miejsca/przestrzenie/projekty aktywności zawodowej?
2. Jakie praktyki wsparcia, umożliwiające stawanie się/bycie pracownikiem z niepełnosprawnością intelektualną, organizują miejsca/ przestrzenie pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną? Interesowało mnie odszukanie odpowiedzi na pytania: w jaki sposób w danym miejscu wspierana jest aktywność zawodowa? W jaki sposób wspiera się bycie/stawanie się pracownikiem z niepełnosprawnością intelektualną? Jaką dane przestrzenie /miejsca pracy oferują działalność produkcyjno-usługową? Jak kształtują się relacje w danych społecznych światach/przestrzeniach pracy?
3. Jakie znaczenia doświadczeń sytuacji pracy i znaczenia pracy odsłaniają narracje pracowników z niepełnosprawnością intelektualną, trenerów, instruktorów pracy,

koordynatorów projektów zatrudniania? Bardzo interesujące było poznanie: jak widzą swoje miejsce w danym społecznym świecie pracy, jak postrzegają tę przestrzeń i relacje w niej panujące? Poprzez jakie działania/doświadczenia stali się pracownikami-podmiotami pracy? W odniesieniu do szeroko ujmowanych osób wspierających proces pracy/aktywizacji zawodowej, skupiłam się na poznaniu znaczeń nadawanych przez nich pracy i jej roli w życiu osoby z niepełnosprawnością intelektualną, na sensach tworzenia miejsc pracy, na sposobach organizacji miejsca pracy i specyfice wsparcia tego obszaru funkcjonowania w dorosłości osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Bardzo interesujące było poznanie jak badani profesjonalści odnoszą się do *kulis*, czyli do różnych elementów politycznego kontekstu działania społecznych światów pracy, które tworzą i którymi zarządzają. Niezwykle ważne było poznanie ich oceny założeń, celów i trendów polityki zatrudnienia oraz sposobów (nie)funkcjonowania systemu wsparcia aktywności zawodowej w kontekście i przyznacie możliwości ich realizacji w polskiej rzeczywistości.

Zaprojektowane badania dążyły nie tylko do poznania zjawisk, praktyk, doświadczeń i zachowań w obszarze fenomenu pracy, ale także do ich zrozumienia pojawiającego się w efekcie twórczej interpretacji. Dlatego też projekt badawczy osadziłam na pograniczu/przecięciu paradygmatu konstruktywistyczno-interpretatywnego i krytyczno-emancypacyjnego w jakościowej orientacji/strategii badawczej. Najodpowiedniejszą ramą metodologiczną do realizacji tego badawczego przedsięwzięcia wydała mi się, teoria ugruntowana w wersji konstruktywistycznej prezentowanej przez Kathy Charmaz⁸, dlatego też właśnie ją uczyniłam osią metodologiczną zrealizowanego przedsięwzięcia. Metodologia teorii ugruntowanej, składa się z syntetycznych, ale elastycznych wskazówek dotyczących zbierania i analizowania danych jakościowych w celu skonstruowania teorii „ugruntowanych” w owych danych. Zwolennicy teorii ugruntowanej zaczynają od danych. Dane te konstruują poprzez obserwację, interakcję, zgromadzone materiały dotyczące danego tematu i miejsca. Metodologia teorii ugruntowanej oferuje także procedurę teoretycznego pobierania próbek, dzięki której badacz, zbierając, kodując i analizując materiały, równocześnie na bieżąco decyduje, gdzie i jakiego rodzaju dane w dalszym ciągu gromadzić. Pobieranie próbek ma charakter procesualny i odbywa się do chwili teoretycznego nasycenia. Podążając za wskazówkami metodologii teorii ugruntowanej, rozpoczęłam od gromadzenia danych, nie zakładając, ile miejsc pracy oraz ile osób zostanie objęte badaniem, a zakończyłam w

⁸ K. Charmaz (2009), Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej. WN PWN. Warszawa.

momencie teoretycznego nasycenia. W moich badaniach dotyczących poznania fenomenu pracy/ aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną zastosowałam triangulację danych, triangulację teoretyczną oraz triangulację metodologiczną. Badania zjawiska pracy/ aktywności zawodowej odsłaniające zarówno kulisy, praktyki sceny oraz doświadczenia aktorów społecznych związane są z użyciem danych z różnych źródeł. Tak skonstruowany projekt badawczy wymusza również sięgnięcie do różnych perspektyw teoretycznych interpretujących analizowane zjawiska. Przede wszystkim, aby odpowiednio zaprezentować badaną rzeczywistość i zdobyć bogate dane, zastosowałam triangulację metodologiczną, łącząc w toku **pracy w terenie różne metody badawcze**. Działania badawcze realizowane w ramach projektu obejmowały następujące sposoby gromadzenia danych: **obserwację uczestniczącą**; różne formy **wywiadu**: wywiady etnograficzne, wywiady pogłębione- wywiad intensywny, wywiad na wpół uporządkowany⁹, wywiad grupowy- przyjmujący formę grupowej dyskusji (z trenerami pracy oraz koordynatorami projektów zatrudniania wspomaganego); **analizę dokumentów, analizę tekstów zastanych** (danych zastanych i danych wytwarzanych w polu badań - notatek terenowych). Ponadto, podczas realizacji projektu, w polu badań sporządzałam - odwołując się do propozycji Spradley'a¹⁰ - **notatki skondensowane** oraz **notatki rozszerzone**. W efekcie takich działań przeprowadziłam badania (wywiady, obserwacje) łącznie w **25** miejscach/ przestrzeniach pracy, przeprowadziłam **155** wywiadów. **101** z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. **54** wywiady przeprowadziłam z osobami wspierającymi proces aktywności zawodowej.

Analizę materiału badawczego zaczęłam od procesu definiowania, czego dotyczą dane. Poszczególne segmenty danych nadawałam etykiety, które kategoryzowały, podsumowywały i wyjaśniały poszczególne dane¹¹. Kodowanie w teorii ugruntowanej składa się z co najmniej dwóch etapów: kodowania wstępnego i skoncentrowanego.¹² Po kodowaniu wstępnym, obejmującym segmenty danych i ciągłemu porównywaniu wyszczególnionych kategorii określających podobieństwa i różnice, przeszłam do kodowania skoncentrowanego, które zsyntetyzowało dane i pozwoliło na wyróżnienie ostatecznych kategorii analitycznych, interpretujących fenomen pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną w pryzmacie założeń polityki zatrudnienia i jej zderzeń z możliwością realizacji ich w rzeczywistości; różnorodności

⁹ S. Kvale (2004), *InterViews. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego*. Wyd. Trans-Humana. Białystok.

¹⁰ Za B. Borowska-Beszta (2005), *Etnografia dla terapeutów (pedagogów specjalnych)*. Szkice metodologiczne. OW Impuls. Kraków.

¹¹ K. Charmaz (2009), *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. WN PWN. Warszawa, s.60-64.

¹² Tamże, s.64.

praktyk miejsc aktywności zawodowej oraz wielości indywidualnych doświadczeń sytuacji pracy. Ostatnim elementem analizy jest konstruowanie teorii, która w konstruktywistycznej teorii ugruntowanej kładzie nacisk na zrozumienie zjawiska i jest teorią interpretacyjną. Zgodnie z założeniem Charmaz badacz dokonuje twórczej interpretacji badanego zjawiska.¹³ Moja książka, prezentująca, objaśniająca, rozumiejąca fenomen pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną, stanowi „produkt wysiłku interpretacyjnego brikolera, będąc złożonym refleksywnym kolażem- zespołem płynnych, wzajemnie powiązanych wizerunków i reprezentacji. Stanowi strukturę interpretacyjną, będącą niczym zszytą ze skrawków kołdrą- sekwencją powiązanych ze sobą reprezentacji”¹⁴. Jest **interpretacyjnym obrazem fenomenu pracy** osób z niepełnosprawnością intelektualną¹⁵. Każdy rozdział oraz każda jego poszczególna część (podrozdział) zawiera wyróżnione kategorie teoretyczne/interpretacyjne konstruowane w efekcie procesu analizowania. Tytułami podrozdziałów i ich mniejszych części są główne kategorie teoretyczne, poniżej pod nimi pojawiają się kategorie opisujące mniejsze wątki problemowe. Prezentacja problematyki zawiera również schematy egzemplifikujące i porządkujące poszczególne kategorie, opis zaobserwowanych sytuacji oraz obszernie fragmenty wypowiedzi uczestników projektu.

W związku z tym, że ramę metodologiczną badań stanowiła teoria ugruntowana, a badacz podążający jej wskazówkami zaczyna swoje eksploracje od danych, aby potem podczas analiz i procesu kodowania poszukiwać i konstruować kategorie objaśniające i interpretujące badane zjawisko, układ treści w publikacji oraz ich struktura wynika z założeń metodologii teorii ugruntowanej. W związku z tym poszczególne rozdziały zawarte w niniejszej monografii są zarówno prezentacją skonstruowanych danych jak i teorii próbujących zrozumieć czy twórczo zinterpretować badany fenomen pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Podczas zbierania danych na pierwszy plan, przy kodowaniu wstępnym wyłoniły się m.in. wątki dotyczące znaczeń i sensów pracy; miejsc osób z niepełnosprawnością intelektualną w przestrzeni społecznej; praktyk włączających-przeciwdziałających wykluczeniu i dyskryminacji; krytycznych spojrzeń na kontekst społeczno-systemowo-polityczny; roli pracy w życiu osoby; aktywizujących działań lokalnych; działań w miejscach pracy. W nawiązaniu do tego, **rozdział pierwszy** osadza badaną problematykę w obszarach przecięcia **niepełnosprawności, pracy, ekonomii**. Wyłaniające się z danych kategorie poprowadziły

¹³ K. Charmaz (2009). Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej. WN PWN. Warszawa, s. 163-164.

¹⁴N. Denzin, Lincoln Y. (red.) (2009). Metody badań jakościowych. WN PWN. Warszawa.

¹⁵ K. Charmaz (2009). Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej. WN PWN. Warszawa.

mnie w stronę znaczeń pracy, funkcjonowania współczesnego rynku pracy, materialistycznej perspektywy niepełnosprawności- materializmu historycznego oraz ekonomicznego modelu niepełnosprawności. W pierwszym rozdziale omawiam zagadnienia związane z sensami pracy analizowanej w wymiarze aksjologicznym, językowym, ekonomicznym, w optyce „pustych znaczących”¹⁶ oraz w perspektywie dyscyplin naukowych, których osią badań jest wielorako rozumiana praca. Praca jest jedną z najbardziej znaczących praktyk człowieka, jest wartością uniwersalną i punktem odniesienia innych wartości, praca jest wyznacznikiem wartości człowieka¹⁷ oraz fenomenem, który wyznacza miejsce człowieka w społeczeństwie. Alan Roulstone i Colin Barnes¹⁸ są zdania, że praca pozostaje kluczowym elementem sprawiedliwego społeczeństwa. W dalszych rozważaniach prezentuję historyczny kontekst pracy, a w zasadzie akcentuję momenty społeczno-gospodarczych przejść, które doprowadziły do uznania pracy zarobkowej za najważniejszą życiową aktywność człowieka, wyznaczającą jego społeczną wartość i świadczącą o jego człowieczeństwie. Następnie szkicuję sytuację współczesnego rynku pracy oraz warunków współczesnej pracy, ponadto w nawiązaniu m.in. do prac Zygmunta Baumana prezentuję wizję współczesnego społeczeństwa, społeczeństwa konsumentów oraz możliwą sytuację wszystkich „nie-konsumentów” osób bez pracy zarobkowej, do których zaliczają się także osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Sięgam także do kategorii prekariatu i kychariatu. Bardzo ważny punkt tej części publikacji dotyczy spojrzenia na niepełnosprawność w perspektywie materialistycznej, materializmu historycznego. Materializm historyczny objaśnia przyczyny ucisku osób z niepełnosprawnością wygenerowane przez industrializację. Powołując się na badaczy zjawiska niepełnosprawności z obszaru *Disability Studies*, przede wszystkim na Martę Russell, wyjaśniam w jaki sposób kapitalizm w swojej wczesnej fazie stworzył i wyeliminował z kręgu płatnej pracy „niepełnosprawne, nieproduktywne ciało” oraz jak współcześnie kapitalistyczne systemy gospodarcze warunkują sytuację społeczną osób z niepełnosprawnościami. Marta Russell i Ravi Malhotra¹⁹ wyrażają pogląd, że, niepełnosprawność jest produktem wyzyskującej struktury ekonomicznej społeczeństwa kapitalistycznego: które tworzy (a następnie uciska) tak zwane „ciało niepełnosprawne”, aby pozwolić niewielkiej klasie kapitalistycznej stworzyć

¹⁶ E. Laclau (2005). *Emancypacje*. Wyd. DSW. Wrocław; P. Stańczyk (2013). *Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.

¹⁷ S.M. Kwiatkowski (2006). *Pedagogika pracy*. [w:] B. Śliwerski (red.). *Pedagogika*, t. 3. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne. Gdańsk.

¹⁸ A. Roulstone, Barnes C. (red.) (2005). *Working Futures? Disabled People, Policy and Social Inclusion*. Policy Press. Bristol.

¹⁹ M. Russell, Malhotra, R. (2019). *Capitalism and the disability rights movement*. [w:] K. Rosenthal (red.). *Capitalism and Disability. Selected Writings by Marta Russell*. Haymarket Books. Chicago.

warunki ekonomiczne niezbędne do zgromadzenia ogromnego bogactwa. W tej części ukazują, nieodkrytą szerzej dla polskich badaczy zjawiska niepełnosprawności, perspektywę ekonomii politycznej oraz ekonomicznego modelu niepełnosprawności Marty Russell, amerykańskiej aktywistki i badaczki sposobów wykluczeń osób z niepełnosprawnościami generowanych we współczesnych kapitalistycznych społecznościach- głównie w Stanach Zjednoczonych. Russell, w swoich tekstach, krytykowała ucisk niepełnosprawności oraz analizowała nierówności ekonomiczne, na jakie napotykały osoby niepełnosprawne z powodu oszczędności i braku demokracji w kapitalizmie. Russell była szczególnie ostra w swojej krytyce wobec Amerykańskiej Ustawy o Amerykanach z Niepełnosprawnościami (ADA) z 1990 roku. Krytykowała jej słabości jako „prawa obywatelskie na wolnym rynku”, tudzież „wolnorynkowe prawa obywatelskie”. Jej perspektywa objaśniająca niemożliwość zniesienia dyskryminacji wobec osób z niepełnosprawnością w obszarze płatnej pracy, mimo wielu reform oraz działań Ruchów Osób Niepełnosprawnych, jest bardzo pomocna w zrozumieniu współczesnej sytuacji zawodowej osób z niepełnosprawnością (intelektualną) w naszym kraju. Jej badania i analizy, pomimo oczywistych społeczno-kulturowych różnic pomiędzy Polską a USA, można uznać za ważne dla wyjaśnienia trudnej sytuacji osób z niepełnosprawnością (intelektualną) na polskim rynku pracy. Dlaczego? Otóż Marta Russell demaskuje nierówności ekonomiczne oraz przyczyny dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami w kapitalizmie, a dokładniej w dominującej obecnie jego formie ukształtowanej przez neoliberalizm. Andrzej Szahaj jest zdania, iż polski kapitalizm, polska polityka gospodarcza i społeczna jest na torze „dzikiego” kapitalizmu neoliberalnego (czy wręcz libertarianistycznego) i owocuje „*de facto* zjawiskami typowymi dla jego XIX wiecznej formy”²⁰. W jego oglądzie polska transformacja poszła ścieżką anglosaskiego wariantu kapitalizmu, a w ostateczności uzyskaliśmy model hybrydalny. Szahaj przytacza słowa angielskiego politologa Colina Croucha, który jest zdania, że Polska stanowi przykład modelowy kraju neoliberalnego. Szahaj uważa, że istnieje pilna potrzeba przeorientowania polityki gospodarczej i społecznej na „tory kapitalizmu z ludzką twarzą, w którym gospodarka jest dla ludzi, a nie ludzie dla gospodarki, państwo nie rezygnuje ze swoich obowiązków działania na rzecz dobra wspólnego, nikt nie jest pozostawiony sam sobie”²¹. Określone przez Martę Russell przyczyny wykluczeń z rynku pracy osób z niepełnosprawnościami występujące w kapitalistycznej gospodarce Stanów Zjednoczonych, czy pewne ogólne, wskazane przez badaczkę, tendencje kształtowania się nierówności ekonomicznych w neoliberalnych gospodarkach, można również dostrzec, w polskiej

²⁰ Szahaj A. (2014). Kapitalizm drobnego druku. IW Prasa i Książka. Warszawa, s.7.

²¹ Tamże, s.7.

kapitalistycznej, neoliberalnej rzeczywistości. Tę część monografii, zawartą w pierwszym rozdziale, kończy szkic prezentujący niekorzystną, współczesną sytuację zawodową osób z niepełnosprawnością intelektualną, ich (nie)obecność na współczesnym, konkurencyjnym rynku pracy. Szkic, w którym prezentuję także pierwsze próby odpowiedzi wyjaśniające tę nieobecność, wskazane również przez wielu polskich badaczy tej problematyki.

Rozdział trzeci, czwarty i piąty stanowią część empiryczną, prezentującą wielość perspektyw omawianego fenomenu pracy.

W **rozdziale trzecim**, który nazwałam **Polityka zatrudnienia i system wsparcia aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną**, ukazuję kontekst *kulis* czyli polityczno-systemowe uwarunkowania możliwości kreowania projektów zatrudnienia-realizowania prawa do pracy. Ta część monografii, ten rozdział, podzielony jest na dwie części, na dwa podrozdziały. W podrozdziale zatytułowanym: **Założenia, cele i trendy polityki zatrudnienia i (nie)funkcjonowanie systemu wsparcia aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną**, objaśniam ogólne założenia polityki publicznej/społecznej względem osób z niepełnosprawnością, korespondujące z Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych ONZ. Szkicuję założenia, cele i trendy polityki zatrudnienia zawierające się m.in. w Ustawie o rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 roku czy Ustawie o spółdzielniach socjalnych z 27 kwietnia 2006 roku. Obrazuję system wsparcia zatrudnienia, system wsparcia dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną wykreowany przez te legislacyjne ustalenia. Wynika z nich, że polityka społeczna, a w tym polityka zatrudnienia promuje zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami, poprzez szereg udogodnień dla pracodawców, zachęt finansowych, m.in. dofinansowań do wynagrodzeń pracowników z niepełnosprawnościami, ma ułatwić znalezienie i utrzymanie pracy przez te osoby. Ponadto z analiz wyłania się obraz polityki aktywizującej, przeciwdziałającej wykluczeniu, na mocy której tworzony jest system wsparcia aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, składający się z wielu instytucji ułatwiających znalezienie pracy oraz wielu rozwiązań systemowych stanowiących miejsca pracy, zatrudniających osoby ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności. Oczywiście nasuwa się pytanie, na które odpowiedź po części znalazła się w pierwszym rozdziale: dlaczego pomimo tylu instrumentów systemowych wśród osób z niepełnosprawnością intelektualną tak niewielu jest pracowników? Druga część rozdziału zatytułowana: **Polityka zatrudnienia i system wsparcia aktywności zawodowej – zderzenia założeń z rzeczywistością ich implementacji. Systemowe paradoksy niepełnosprawności intelektualnej i zatrudnienia**, prezentując zderzenia owych systemowych deklaracji z

możliwością ich implementacji w polskiej rzeczywistości, dalej rozwija odpowiedź na to pytanie. Bazując na narracjach, rekonstrukcjach doświadczeń osób zaangażowanych/uwikłanych w tworzenie projektów zatrudniania wspomaganego, zakładów aktywności zawodowej czy spółdzielni socjalnych ukazują systemowe paradoksy/sprzeczności/działania pozorowane. W tej części czytelnik znajdzie pięć podpodrozdziałów. W pierwszym, który zatytułowałam: **Wejście w dorosłość. Wejście na rynek pracy. Perspektywa szkoły i warsztatu terapii zajęciowej**, omawiam kontekst, bardzo krytykowany w różnych raportach i narracjach twórców miejsc pracy, który dotyczy rzeczywistości edukacyjnej szkół branżowych oraz rzeczywistości terapeutycznej warsztatów terapii zajęciowej. W tym fragmencie skupiam się na narracji przedstawicieli warsztatów terapii zajęciowej i szkół branżowych (specjalnych szkół zawodowych), którzy w wypowiedziach mogli skonfrontować swoje doświadczenia codzienności z zarzutami, krytycznymi uwagami oraz mogli naświetlić swoją perspektywę widzianą „od środka”. Główne zarzuty, które pojawiały się zarówno w narracjach trenerów pracy oraz koordynatorów wsparcia dotyczą nieadekwatnego do wymagań rynku pracy kształcenia w szkołach branżowych oraz nieprzygotowywania przez WTZ uczestników zajęć do podejmowania pracy. W tej części ponadto eksponuję perspektywę kierowników WTZ-ów odpierającą zarzuty o małej rotacji uczestników. W kolejnych częściach prezentuję **rzeczywistość funkcjonowania projektów zatrudniania wspomaganego, spółdzielni socjalnych, zakładów aktywności zawodowej**. Wśród pojawiających się wątków problemowych/kategorii można odnaleźć te dotyczące relacji pomiędzy rynkiem pracy a osobami z niepełnosprawnością intelektualną charakteryzujące stosunek pracodawców względem tej grupy potencjalnych pracowników; kategorie egzemplifikujące trudności w realizacji projektów zatrudniania wspomaganego przejawiające się m.in. w braku stałości finansowania, czy braku rozwiązań legislacyjnych; trudności spółdzielni socjalnych związane z trudem utrzymania się na konkurencyjnym rynku, czy strachem o przyjęcie świadczonych usług przez społeczność lokalną oraz kategorie ukazujące systemową rzeczywistość działania zakładów aktywności zawodowej oscylujące wokół paradoksów orzecznictwa i wymogów zatrudnienia, trudności finansowych i zawichości legislacyjnych dotyczących ich funkcjonowania. Ten rozdział kończą pomysły, osób zaangażowanych w tworzenie miejsc pracy czy koordynowanie projektów zatrudniania, na ulepszenie systemu wsparcia aktywności zawodowej. W narracjach wybrzmiewają głosy o koniecznych systemowych zmianach, które powinny obejmować: zmiany w systemie orzecznictwa; zwiększenie współpracy między instytucjami; zapewnienie stałości i pewności finansowania; długofalowe myślenie, a nie kadencyjność działań; adekwatność edukacji

zawodowej – jej dostosowanie do współczesności; zmiany legislacyjne – wprowadzenie Ustawy o zatrudnianiu wspomaganym; zmiany w systemie rent – ujednoczenie kwestii przydziału rent; wsparcie dla tworzenia ZAZ-ów i spółdzielni socjalnych, wsparcie dla ich działalności – umowy z klauzul społecznymi, zmiany w funkcjonowaniu placówek wspierająca szansa na łączenie pracy z pobytem w tych miejscach.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Przestrzenie, miejsca i społeczne światy pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną*, prezentuje praktyki wsparcia oraz codzienność *scenymiejsc* pracy oraz odślania kolejne doświadczenia *aktorów społecznych*. Każda analizowana przestrzeń/miejsce/ społeczny świat pracy zaprezentowana jest w perspektywie doświadczeń, *tego, co się tam dzieje*, doświadczeń pracowników z niepełnosprawnością intelektualną oraz kreujących te przestrzenie pracy trenerów, mentorów, osoby wspierające. Ta część monografii podzielona jest na sześć podrozdziałów. Pierwsze dwa pokazują projekty zatrudniania wspomaganego w rekonstrukcjach doświadczeń zarówno ich uczestników z niepełnosprawnością intelektualną, jak i pracowników, którzy dzięki nim zdobyli i utrzymali pracę oraz objawia perspektywę trenerów pracy i koordynatorów. Rekonstrukcje doświadczeń pracowników z niepełnosprawnością intelektualną oraz uczestników-kandydatów na pracowników układają się w wątki/kategorie prezentujące: wielość dróg prowadzących do zatrudnienia; wielość doświadczeń pracy: realizacji zadań pracowniczych, postrzeganie siebie w roli pracownika; wielość znaczeń nadawanych pracy oraz pracy w pryzmacie jej doświadczenia; postrzeganie trenera pracy jako osoby znaczącej. Z wszystkich narracji wybija ogromny trud znalezienia pracy jak i jej utrzymania, pojawia się strach o utratę pracy, radzenie sobie z jej niepewnością, ale również wielka duma, że jest się pracownikiem. Terapeuci oraz koordynatorzy, w swoich narracjach, zwracają uwagę na własną rolę w kreowaniu procesu aktywizacji zawodowej; zatrudnianie wspomaganie w ich ocenie jest najskuteczniejszą formą aktywizacji zawodowej. Jest to pogląd, z którym podejmują pewną dyskusję, tudzież poddają go w wątpliwość. Bardzo ważną częścią analiz są ukazane doświadczenia codziennej pracy w projektach zatrudniania wspomaganego, objawiające sedno pracy: konstrukcje wsparcia, trudności i problemy, działania wspierające pracodawców oraz rodziców. Ponadto trenerzy odnoszą się do porażek czyli przyczyn utraty pracy, bądź braku zatrudnienia oraz do kompetencji czy możliwości zaistnienia na rynku pracy dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Następnie dwa podrozdziały ukazują przestrzenie i społeczne światy zakładów aktywności zawodowej. Kierownicy ZAZ-ów postrzegają te miejsca jako bezpieczne i niezbędne ogniwo w procesie rehabilitacji społeczno-zawodowej. Ponadto w ich rekonstrukcjach doświadczeń pojawiają się bardzo cenne dla praktyki pedagogicznej

problemy/kategorie związane z organizacją pracy, doświadczanych trudności oraz konstrukcji praktyk wspierających. Pracownicy z niepełnosprawnością intelektualną widzą ZAZ jako bezpieczne, pewne i jedyne z dostępnych miejsce pracy. Czują się w nim bezpieczni, zrozumiani oraz traktowani na równi z innymi. Bardzo cenią sobie dobrą atmosferę w pracy oraz świadomość istniejącego wsparcia. Ponadto w byciu pracownikiem, który dobrze wypełnia swoje obowiązki niezwykle istotne jest wsparcie instruktora pracy, poczucie sukcesu oraz poczucie bycia zrozumianym oraz doświadczenie tolerancji dla słabości. Podrozdział piąty i szósty prezentują przestrzenie/społeczne światy spółdzielni socjalnych. Te podmioty ekonomii społecznej są, jak głoszą twórcy oraz koordynatorzy, odpowiedzią na brak. Brak perspektyw wsparcia dorosłości, brak miejsc pracy, brak chętnych pracodawców. Podobnie jak w przypadku doświadczeń instruktorów oraz trenerów z ZAZ-ów, w tych narracjach pojawiają się doświadczenia organizacji pracy w spółdzielni, pomocy z wykonywaniu powierzonych zadań pracowniczych. Stanowią one swoistą instrukcję jak kreować wsparcie w miejscach pracy. Doświadczenia pracowników z niepełnosprawnością intelektualną ukazują wątki kategorii egzemplifikujące: wielość doświadczeń porażek w szukaniu pracy na otwartym rynku oraz wielość doświadczeń porażek utrzymania tam zatrudnienia. Ponadto pojawiają się narracje o doświadczeniach codziennej pracy, które powiązane są z doświadczeniem zrozumienia, równości oraz wsparcia w byciu dobrym pracownikiem.

W rozdziale piątym, zatytułowanym: Znaczenia pracy i doświadczeń sytuacji pracy. Rola pracy w życiu osoby z niepełnosprawnością intelektualną omawiam, pojawiające się w każdej narracji pracowników z niepełnosprawnością czy ich trenerów i mentorów, znaczenia nadawane pracy, postrzeganie roli pracy w kreowaniu dorosłości i tożsamości pracowników z niepełnosprawnością intelektualną, znaczenia nadawane pracy w efekcie jej doświadczenia. W tej części ponownie wyodrębniam perspektywę pracowników z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób ich wspierających, zaangażowanych w kreowanie przestrzeni/miejsc pracy. Pierwszy podrozdział zatytułowałam: **Emancypacyjny potencjał pracy – perspektywa trenerów pracy oraz koordynatorów wsparcia**. Ekspozuje on rolę pracy w życiu osób z niepełnosprawnością intelektualną odnoszącą się do prorozwojowej oraz wyzwoleniowej roli pracy, pracy dzięki, której odzyskuje się godność oraz miejsce w kręgu szanowanych konsumentów. Praca rozwija, uspołecznia i czyni dobrą jakość życia. Drugi podrozdział zatytułowany: **Znaczenia nadawane pracy i doświadczeniom sytuacji pracy przez pracowników z niepełnosprawnością intelektualną**, prezentuje zarówno, wyłonione z narracji osób z niepełnosprawnością intelektualną, sensory pracy jak i percepcję siebie jako pracownika. Odsłania również znaczenia, jakie nadają pracy, w pryzmacie jej doświadczenia,

pracownicy i kandydaci na pracowników. W rekonstrukcjach doświadczeń wyróżniłam następujące kategorie znaczeń pracy: praca jako niewiadoma; praca jako zagrożenie; praca jako dobro pożądane, ale nieosiągalne; praca jako wyzwanie; praca źródłem zmiany i impulsem do sięgania po więcej; praca szansą na budowanie pozytywnego wizerunku osoby potrzebnej; szansa na bycie konsumentem; praca jako możliwość na ciekawe i aktywne życie; doświadczenie równości i uczące obie strony spotkanie; praca jako terapia.

Rozdział szósty, ostatnia część monografii, zatytułowany: **Być pracownikiem z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnej Polsce. Gra w/o emancypację**, jest próbą konstrukcji dalszej, bardziej uogólnionej analizy i interpretacji, jest prezentacją wytworzonej teorii- interpretacyjnego obrazu fenomenu pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Analizując dane i konstruując kategorie, na wszystkich ścieżkach badawczych: kulis-sceny- doświadczeń aktorów społecznych, uchwyciłam silnie akcentowane wątki wyrównywania szans, równości, różnorodności, realizacji prawa do pracy, do aktywnego życia. Głosy uwypuklające konieczność tworzenia przestrzeni umożliwiających podejmowanie pracy zarobkowej przez dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Pracy, która jest narzędziem wolności, zmiany stereotypów, rozwoju, która daje szansę na godne i interesujące, życie. Wątki emancypacyjne zarysowały się zarówno w obszarze rozwiązań polityczno-systemowych, w obszarze podejmowanych praktyk wspierających realizację prawa do pracy oraz w narracjach samych pracowników z niepełnosprawnością intelektualną, ich trenerów, koordynatorów projektów oraz mentorów. Punktem wiodącym czy osią centralną interpretacji uczyniłam zatem narrację o emancypacji, a w zasadzie **grę w/o emancypację**. Grę, która toczy się we współczesnym społeczeństwie, która jest konieczna, a zarazem nigdy się nie kończy. Inspiracji do próby uchwycenia tego, czym jest emancypacja, czym może być, szukałam u współczesnych myślicieli, badaczy społecznych zjawisk nierówności społecznych oraz rządzących nimi reguł. Maria Czerepaniak-Walczak²² postrzega emancypację jako wielką narrację, Ernesto Laclau²³, jako centrum filozoficznej refleksji nad społeczeństwem, Teresa Żółkowska²⁴, w nawiązaniu do koncepcji Laclau, opisuje ją jako „puste znaczące”. Moja próba zinterpretowania tej toczącej się gry w/o emancypację nawiązuje do myśli Ernesto Laclau, Jacquesa Rancière’a²⁵, Anthonego

²² M. Czerepaniak-Walczak (2006). *Pedagogika emancypacyjna. Rozwój świadomości krytycznej człowieka*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Gdańsk.

²³ E. Laclau (2005). *Emancypacje*. Wyd. DSW. Wrocław.

²⁴ T. Żółkowska (2014). Dlaczego emancypacja osób niepełnosprawnych powinna być „pustym znaczącym”? „*Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*” 5, s. 9–16.

²⁵ J. Rancière (2007). *Dzielenie postrzegalnego. Estetyka i polityka*. Wyd. Korporacja Ha!art. Kraków; Rancière J. (2008). *Na brzegach politycznego*, Wyd. Korporacja Ha!art. Kraków.

Giddensa²⁶ czy Nancy Fraser²⁷. Zainspirowana rozważaniami Jolanty Rzeźnickiej- Krupy²⁸ sięgam do jej perspektywy objaśniania kulturowych konstrukcji niepełnosprawności, posługując się, rozwiniętą przez ową badaczkę, myślą Gilles'a Deleuze, Felixa Guattari oraz Rosi Braidotti. Główna myśl towarzysząca podjętym analizom, wynikająca ze wspólnej, dla tych badaczy interpretacji emancypacji i jednocześnie wyznaczająca mój sposób jej rozumienia, ujmuje emancypację jako ciągły i niekończący się proces poszerzania pól wolności, walkę o przejęcie uniwersalizmów, uwalnianie od dominujących stereotypów generujących opresyjne relacje społeczne przy zachowaniu różnicy. Emancypacja jest możliwością zaistnienia w przestrzeni publicznej ludzi, którzy postrzegają swoją pozycję jako marginalizowaną. Emancypacja to także oddanie głosu wszystkim do tej pory go pozbawionym oraz walka o zrealizowanie dwuwymiarowej koncepcji sprawiedliwości społecznej postulującej uwzględnienie zarówno paradygmatu redystrybucji jak i paradygmatu uznania. Przyjmując również optykę Czerepaniak-Walczak proces emancypacji postrzegam jako „wolność/emancypację od i wolność/ emancypację do”²⁹. Z analiz wyłania się również dyskusja o równości czy też zarysowuje pewien „spór o równość”- politykę równych szans kierujący w stronę „pułapek izonomii”³⁰. Polityka równości, w kontekście debat o społecznym włączaniu, z pozoru może respektować prawa i równowagę, a w rzeczywistości sprowadzając Inne do Tego Samego może stanowić kolejną formę opresji z przymuszaniem do normalności i narzucaniem inkluzji. Rozważania w tym rozdziale podzieliłam na trzy części, trzy podrozdziały. Pierwsza zatytułowana: **Polityka zatrudnienia i system wsparcia aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną – polityka emancypacji czy działania pozorowane (?)** **Polityka równych szans versus polityka różnorodności (?)**, podejmuje namysł nad pozornością emancypacyjnych, społeczno-politycznych trendów oraz nad sprzecznościami i paradoksami systemu wsparcia, które niejako hamują możliwość kreowania spójnego systemu wsparcia aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Ponadto, tocząc dyskusję z badaczami podnoszącymi wątki konsekwencji wprowadzania polityki równych szans, rozumianej jako „życie w społeczeństwie na takich samych zasadach, generujące

²⁶ A. Giddens (2012). Nowoczesność i tożsamość. WN PWN. Warszawa.

²⁷ Fraser N. (2005), Sprawiedliwość społeczna w epoce polityki tożsamości: Redystrybucja, uznanie, uczestnictwo. [w:] N. Fraser, A. Honneth. Redystrybucja czy uznanie? Debata polityczno-filozoficzna, WN DSWE TWP, Wrocław.

²⁸ J. Rzeźnicka-Krupa (2020). Społeczne ontologie niepełnosprawności. Ciało. Tożsamość. Performatywność. OW Impuls. Kraków.

²⁹ Podgórska-Jachnik D. (2015). Pedagogika emancypacyjna a pedagogika specjalna – kluczowe kategorie w emancypacyjnym dyskursie niepełnosprawności. „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 10, s. 17

³⁰ M. Czerepaniak-Walczak (2005). Przesłanki integracji społecznej i kulturowej – pułapki izonomii. [w:] T. Żółkowska (red.). Pedagogika specjalna – aktualne osiągnięcia i wyzwania. Wyd. In Plus. Szczecin.

opresyjne stanowisko uznające osoby z niepełnosprawnością intelektualną za takie same jak inne i tym samym wymuszające działania, dzięki, którym mają oni upodobnić się do reszty”³¹, zastanawiam się jak można inaczej rozumieć politykę równych szans oraz jaką szansę dla rozumienia Innego stwarza polityka różnorodności. Politykę różnorodności przedstawiam jako pewien koncept emancypacji, realizujący się w praktykach wsparcia, które, podkreślając swoistość Inności osób z niepełnosprawnością intelektualną, w jej kontekście, przesuwają granice indywidualnego doświadczenia, dając szansę na wybór wspieranemu podmiotowi swojej polityki życia, swojego stylu życia. Rozwijając wątki społeczno-polityczno-systemowych uwarunkowań realizacji polityki różnorodności oraz możliwości realizacji zatrudnienia przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną wracam do reguł rządzących współczesnym, kapitalistycznym rynkiem pracy, ujawnionych w badaniach Marty Russell. Russell nie kreśli wizji optymistycznego końca dyskryminacji/wykluczeń z rynku pracy. Uważa, że ekonomia promująca prawa pracodawców uniemożliwia wprowadzenie w życie wielu praw, w tym prawa do równego dostępu do miejsca pracy czy równego zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Społeczeństwo liberalne promuje równość przez ustanowienie praw społecznych i politycznych, które teoretycznie, ale rzadko w rzeczywistości są równo rozdzielone i powszechne. Oznacza to, że prawa/potrzeby indywidualne uważa się za przekraczające reguły rynku. Istnieje jednak wzajemna zależność między instytucjami rynkowymi, nierównościami i równością szans. Russell jest zdania, iż decydenci polityczni doskonale zdają sobie sprawę, że prawa wpływają na funkcjonowanie gospodarki, a jednocześnie rynek wpływa na funkcjonowanie praw. Zatem jest bardziej prawdopodobne, że jakieś propozycje legislacyjne zostaną podniesione do rangi prawa, jeżeli jego implementacja będzie stosunkowo tania. Russell ponadto uważa, że dyskryminację można poprawić, ale nie można jej wyeliminować, zmieniając postawy. Historycznie kapitalizm nie był systemem produkcji, który uwzględniałby ludzkie konsekwencje jego rozwoju. Jest mało prawdopodobne, aby przy obecnym sposobie produkcji można było wykorzenić na rynku pracy dyskryminację ze względu na niepełnosprawność³².

Druga część, drugi podrozdział zatytułowany: **Przestrzenie / miejsca / społeczne światy pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną Dyktat normy – przymus upodobnienia czy zrozumienie dla różnicy (?) Kierunek ekonomii społecznej**, omawia grę

³¹ A. Kumaniecka-Wiśniewska (2017). Polityka równych szans wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną a przemoc symboliczna. „Folia Socjologica” 60, s. 34-43.

³² M. Russell (2017). What disability civil rights cannot do: Employment and political economy. [w:] R. Malhotra (red.). Disability Politics in a Global Economy. Essays in Honour of Marta Russell. Routledge. Oxfordshire, s. 235.

w/o emancypację, która rozgrywa się w przestrzeni miejsc, społecznych światów pracy. Podnoszę w nim wątki dotyczące realizacji polityki różnorodności i wprowadzania zarządzania różnorodnością w konkretnych miejscach pracy oraz projektach aktywizacji zawodowej. Ponownie podejmuję namysł nad strategiami zatrudniania wspomaganego realizowanego według zasad: umieścić-wyszkolić-utrzymać, oraz dyskutuję z rozbieżnościami pomiędzy idealistycznymi założeniami a realną możliwością ich realizacji w polskiej rzeczywistości. Jak określam: gra w/o emancypację podejmowana przez twórców podmiotów ekonomii społecznej w dialogu z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, pasjonatów realizujących projekty zatrudniania wspomaganego i wszystkich zaangażowanych we wsparcie, może być postrzegana jako działania w obszarze mikropolityki codzienności, tworzące przestrzenie „pomiędzy” dla afirmacji różnicy i specyfiki inności; to poszukiwanie linii ujścia z utartych szlaków „nieproduktywności” i „nieprzydatności”. Poprzez tworzenie nisz i mikroświatów/miejsc pracy w społecznościach lokalnych zamieszkiwanie nowych terytoriów jest szansą na stawanie się pracownikiem i poszerzanie wolności osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W trzeciej części analiz, którą zatytułowałam: **Stawanie się, bycie podmiotem pracy – przesuwanie granic indywidualnego doświadczenia, walka o bycie widzialnym i szansę na alternatywny sposób bycia-w-świecie (?)**, rozpatruję grę w /o emancypację w obszarze doświadczeń indywidualnych jednostki, jako swoisty jednostkowy akt wyzwolenia, czy akt poszerzania pól wolności. Te indywidualne przejawy emancypacji manifestują się w próbach wyjścia poza utarte ścieżki i schematy, w próbach podejmowania pracowniczych wyzwań, które kojarzą się osobom z niepełnosprawnością intelektualną z nabywaniem społecznego szacunku i są przesuwaniem granic indywidualnego doświadczenia, jednocześnie będąc próbą wypracowania własnego życiowego stylu, własnej polityki życia, polityki wyboru stylu życia. To „społeczne urządzenie się” w świecie zdominowanym przez normocentryczny dyskurs, ta wędrówka w poszukiwaniu swoich przestrzeni realizacji dorosłości, w którą wpisuje się także praca, jest indywidualną grą w/o emancypację, będącą działaniami stawania się podmiotem pracy, który przesuwa granice, walczy o widzialność oraz szansę na przestrzeń innego/swoistego sposobu bycia-w-świecie, alternatywnego czyli niezdominowanego przez wzorce społecznej i kulturowej normalności.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Ogółem w moim dorobku znajdują się 33 publikacje, z czego dorobek po uzyskaniu stopnia doktora obejmuje 26 pozycji, w tym: 2 monografie autorskie, 1 monografię we współautorstwie, redakcję naukową 2 tomów czasopisma punktowanego, 4 rozdziały w recenzowanych monografiach zbiorowych oraz 17 artykułów w recenzowanych czasopismach naukowych z obszaru nauk społecznych (Lista B MNiSW, ERIH PLUS, Scopus-Web of Science). Szczegółowy wykaz osiągnięć naukowych prezentuje Załącznik 4.

W czasie pracy zawodowej uczestniczyłam aktywnie w 38 konferencjach naukowych. Po uzyskaniu stopnia doktora w 29, z czego 9 stanowiły konferencje międzynarodowe, 15 konferencje ogólnopolskie, 5 konferencji miało charakter szkoleniowy- popularyzacji nauki. Szczegółowy opis prezentuje Załącznik 4.

Liczba cytowań publikacji według bazy Google Scholar- wynosi **58**.

Indeks Hirscha według bazy Google Scholar- wynosi **3**.

a) Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo- badawczych. Osiągnięcia naukowo – badawcze przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora o istotnym znaczeniu dla przebiegu rozwoju naukowego i zawodowego

Zanim przejdę do dalszego omówienia pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych oraz do przybliżenia obszarów moich badawczych eksploracji właściwych dla etapu aktywności po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, chciałabym przybliżyć pokrótce swoje naukowe poczynania z początków mojej drogi naukowego rozwoju, wątki tematyczne, koncepcje badawcze oraz towarzyszące, moim namysłom nad niepełnosprawnością, teoretyczne inspiracje, które mimo, że odległe, to znacząco wpłynęły na obraną perspektywę postrzegania i badania zjawiska niepełnosprawności. Pierwszym znaczącym doświadczeniem był staż w Stiftung Humanus-Haus, Sozial-Therapeutische Arbeits- und Lebensgemeinschaft, w Szwajcarii. Praktykę pracy z młodzieżą oraz dorosłymi z niepełnosprawnością intelektualną zdobywałam w tej wspólnocie już podczas studiów (wyjazdy wakacyjne), aby po studiach uczestniczyć, jako seminarzystka, w Camphill Seminar für Sozialpädagogik in der Behindertenarbeit [Załącznik 8] i pracować, zdobywając jednocześnie praktyczne doświadczenie, jako osoba wspierająca we wspólnocie Humanus-Haus. Drugi rok pracy i nauki w Humanus-Haus, zbiegł się z urlopem naukowym, gdyż byłam równolegle zatrudniona jako asystent w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej IP Uniwersytetu

Gdańskiego. Staż- nauka oraz praca w Stiftung Humanus-Haus była bardzo znaczącym okresem, kształtującym moją filozofię rehabilitacji oraz sposób postrzegania niepełnosprawności intelektualnej w pryzmacie, praw, możliwości oraz potrzeb tej grupy osób. Doświadczenia praktyk wspierających dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną konstruowanych w oparciu o indywidualne możliwości oraz szukanie takich rozwiązań, aby każdy z nich mógł wykonywać jakąś zawodową czynność, ukształtowało moje spojrzenie na praktyki wsparcia realizowane w optyce aktywności, możliwości oraz dostępności. Perspektywę zdobytych doświadczeń oraz poczynione obserwacje opisałam w następujących artykułach naukowych:

- Borzyszkowska H., Dąbrowska A. (2001), Aktywne uczestnictwo w życiu społecznym młodzieży i dorosłych upośledzonych umysłowo w Szwajcarii. [w:] Polska młodzież- zagrożenia, zaburzenia w aktualnej rzeczywistości społecznej.(red.) Karwowska M., Sołtysiak T. Bydgoszcz Wyd. UKW, s.51-57.
- Dąbrowska A. (2002), Wspólnota integracyjna jedną z możliwości życia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną- doświadczenia szwajcarskie. [w:] Dyskursy pedagogiki specjalnej. Od tradycjonalizmu do ponowoczesności.(red.) Krause A., Górniewicz E. Olsztyn, Wyd. UWM, s.193-197.

Namysł nad teoretycznymi kontekstami konceptualizacji zdobytych doświadczeń oraz rodzące się zainteresowanie społeczno-kulturowymi konstrukcjami zjawiska niepełnosprawności skierowały moje poszukiwania w stronę filozofii spotkania/ filozofii dialogu Martina Bubera, relacji Ja-Ty oraz koncepcji ponowoczesności zaprezentowanej w publikacjach Zygmunta Baumana³³. W tamtejszym czasie bardzo ważna wydawała mi się kwestia innego spojrzenia na osobę z niepełnosprawnością intelektualną wymykająca się schematom normy i sprawności. Dwa teksty, eksponujące wątki spotkania, dialogu, kreowania przestrzeni „pomiędzy” umożliwiającej spotkanie w poszanowaniu inności/specyfiki Innego, uważam za znaczące:

- Dąbrowska A., Szulc A. (2003), Drogi wyjścia z niepełnosprawności w kontekście filozofii spotkania i ponowoczesnego obrazu rzeczywistości. [w:] Dyskursy pedagogiki specjalnej. Konteksty teoretyczne. (red.) Krause A., Górniewicz E. Olsztyn, Wyd. UWM, s.137-142.
- Dąbrowska A.(2005), Doświadczenie niepełnosprawności intelektualnej spotkaniem Innego- w stronę normalizacji kontaktów społecznych.[w:] Dyskursy pedagogiki specjalnej. Normalizacja środowisk życia osób niepełnosprawnych.(red.) Krause A., Górniewicz E. Olsztyn, Wyd. UWM.

³³ Z. Bauman (2000), Ponowoczesność jako źródło cierpienia. Wyd. Sic!, Warszawa.

Okres przed uzyskaniem stopnia doktora nauk humanistycznych to także początek i jednocześnie kontynuacja rozwijania zainteresowań dotyczących wsparcia dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną jak i zwrócenie się w stronę eksploracji indywidualnych doświadczeń biograficznych tych dorosłych, poznanie ich perspektywy, oddanie im głosu. Zgłębiając koncepcje andragogiczne Mieczysława Malewskiego, podejmując pierwsze próby badawczej eksploracji środowiska terapeutów- osób pracujących w ówczesnych Ośrodkach Adaptacyjnych, prowadząc badania wśród rodziców i samych dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną pytałam o możliwość bycia dorosłym z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnej Polsce. Swoje analizy oraz wnioski z badań opublikowałam w rozdziale:

- Dąbrowska A. (2003), Pytania o możliwość bycia dorosłym z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym świecie. /w:/ Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. Na pograniczach pedagogiki specjalnej.(red.) Rzedziecka K., Kobylańska A. Kraków, OW Impuls, s.253-261.

Zwieńczeniem tego etapu mojego rozwoju naukowego było skonstruowanie i realizacja projektu badawczego pracy doktorskiej. Był to niezwykle ważny etap, wręcz krok milowy, mojego naukowego wzrastania czy naukowej ewolucji. Uczestnicząc w seminarium doktorskim prof. dr hab. Tomasza Szkuclarka odkryłam dla interpretacji zjawiska niepełnosprawności intelektualnej niezwykle interesujące teorie, których fascynatką jestem po dzień dzisiejszy, i które stały się osią interpretacyjną wielu eksplorowanych przeze mnie problemów w obszarze społecznej konstrukcji niepełnosprawności oraz wynikających z nich społecznych praktyk. Moja praca doktorska zatytułowana **Publiczny dyskurs i doświadczenie indywidualne niepełnosprawności intelektualnej** eksplorowała, obecne w tamtym czasie dyskursy, sposoby „mówienia” o niepełnosprawności intelektualnej w przestrzeni dyskursu publicznego oraz doświadczenia biograficzne i znaczenia im nadawane/ prywatne dyskursy przez dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną i ich rodziców. Kontekst teoretyczny i jednocześnie ramę interpretacyjną stanowiły poststrukturalne koncepcje dyskursu³⁴, ramę metodologiczną natomiast stanowiła krytyczna analiza dyskursu oraz metoda biograficzna. Cztery lata po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych wydałam monografię: **Niepełnosprawność intelektualna w publicznym i prywatnym dyskursie. OW Impuls, Kraków 2010**, którą uważam za jedną z ważniejszych moich publikacji. Książka ta, opiera się na projekcie zrealizowanym w pracy doktorskiej, jest jednak pewnym jego uzupełnieniem, rozwinięciem i uaktualnieniem. Obszar dyskursywnych konstrukcji niepełnosprawności

³⁴ m.in. M. Foucault (2002), Porządek dyskursu. Gdańsk.

intelektualnej, zastosowanie krytycznej analizy dyskursu w badaniach tego społecznego zjawiska, demaskacja społecznej opresji generowanej przez dyskurs i w dyskursie należy do pola moich badawczych działań kontynuowanych w etapie dalszego rozwoju naukowego po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych.

b) Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo- badawczych po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych

Moje zainteresowania badawcze, eksplorowane wątki problemowe, teoretyczne inspiracje konceptualizowania zjawiska niepełnosprawności, składające się na całokształt osiągnięć wyróżnionych w okresie po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, koncentrują się wokół następujących, trzech obszarów/pól problemowych:

- **Dyskursywne, społeczno-kulturowe konstrukcje zjawiska niepełnosprawności intelektualnej**
- **Wsparcie dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną. Konteksty indywidualnych doświadczeń oraz instytucjonalne praktyki wsparcia**
- **Tożsamość pedagogiki specjalnej jako dyscypliny osadzonej w paradygmacie krytyczno-emancypacyjnym. Współczesne kierunki badań w obszarze europejskich Studiów o Niepełnosprawności**

Wyróżnione obszary splatają się niejako ze sobą, występują równolegle, przenikają się nawzajem, a to współistnienie badanych wątków spaja zarówno obrany przeze mnie paradygmat metodologiczny- związany z realizowaniem badań w jakościowej strategii badań jak i przyjęcie pewnej optyki teoretycznej nawiązującej do społecznego modelu niepełnosprawności, który to m.in. podkreśla opresyjny charakter ableistycznej/disableistycznej kultury upośledzającej niepełnosprawne ciała, teorii społecznego konstrukcjonizmu, poststrukturalnych teorii dyskursu, czy też obranie perspektywy, akcentowanej przez aktywistów z niepełnosprawnością, związanej z walką o respektowanie i realizowanie praw osób z niepełnosprawnościami, pozwalających na prowadzenie aktywnego życia w społeczeństwie równych możliwości uczestnictwa. Wyróżnione obszary/pola problemowe, w których podejmuję namysł badawczo-teoretyczny nie są jednakowo rozbudowane. Najbardziej obszerne są dwa pierwsze obszary związane z dyskursywnymi konstrukcjami niepełnosprawności oraz wsparciem dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną. Wątek trzeci jest poniekąd kontynuacją/rozwiązaniem

moich rozważań nad pedagogiką specjalną, jako pedagogiką krytyczną oraz emancypacyjną, podjętych podczas realizacji projektu doktorskiego oraz efektem udziału w międzynarodowych konferencjach naukowych sieci badawczej ALTER- European Society for Disability Research oraz bycia członkiem tejże.

Dyskursywne, społeczno-kulturowe konstrukcje zjawiska niepełnosprawności intelektualnej

Ten obszar moich badawczych eksploracji zapoczątkowany podczas realizacji projektu pracy doktorskiej i kontynuowany obecnie osadza się w postrukturalnych teoriach dyskursu, które postrzegają język/dyskurs jako „system ludzkich wypowiedzi i praktykę formującą przedmioty, o których dyskurs mówi”³⁵. Dyskurs jest kluczowym czynnikiem w społecznej konstrukcji życia społecznego, ważnym element relacji władzy. To system wiedzy, który konstruuje otaczającą rzeczywistość, jako nośnik i przekaźnik neutralnej ideologii, specyficzny światopogląd, czyli system mniej lub bardziej powiązanych ze sobą poglądów, mitów, idei prawdziwych lub fałszywych, wspólnych dla jednostek i grup w określonym miejscu i czasie, łączący się z zespołem twierdzeń wartościujących i dyrektywami działania³⁶. To system wiedzy, koncepcji i/lub myśli, który jest ucieleśniony w praktykach społecznych, mających dane miejsce w realnym świecie³⁷. Zbyszko Melosik³⁸ jest zdania, że to nie my mówimy przez dyskursy, a to one mówią przez nas. Dyskursy są społecznie skonstruowanymi systematycznymi układami stosunków poprzez, które idee uzyskują swoje znaczenia, porządkują świat, uzyskując władzę na znaczeniach. Celem dyskursywnych praktyk jest uprawomocnienie w społeczeństwie pewnych wersji rzeczywistości inne zmuszając do milczenia, ustanawiając w ten sposób metanarracje, poprzez które, i w których społeczeństwo żyje. Alternatywne wersje rzeczywistości są wykluczane i zmuszane do milczenia.³⁹ W tym kontekście dyskursywność niepełnosprawności oznacza, że w przestrzeni symbolicznej przypisywane są owemu fenomenowi określone znaczenia, zależne od sposobów strukturyzacji pola znaczeniowego.⁴⁰ Takiemu sposobowi rozumienia dyskursu, jako języka generującego

³⁵M. Foucault (1977), *Archeologia wiedzy*. Warszawa, s. 10.

³⁶ K. Olechnicki, P. Załęcki (1999), *Słownik socjologiczny*. Toruń.

³⁷ M. Foucault (1977), *Archeologia wiedzy*. Warszawa, s. 10.

³⁸ Z. Melosik (1994). *Poststrukturalizm i społeczeństwo (refleksje nad teorią M. Foucaulta)*. [w:] J. Brzeziński, L. Witkowski (red.). *Edukacja wobec zmiany społecznej*. Wyd. Edytor. Poznań – Toruń, s. 200-203.

³⁹ Tamże, s. 203.

⁴⁰ K. Starego (2012) *Dyskurs*. [w:] Cackowska Małgorzata, Kopciwicz Lucyna, Patalon Mieczysław, Stańczyk Piotr, Starego Karolina, Szkudlarek Tomasz, *Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury*. Gdańsk: Wyd. UG.

społeczne praktyki, narzędzia zniewolenia, wykluczenia emancypacji i kształtowania sposobu społecznego rozumienia niepełnosprawności towarzyszy, w moich tekstach, koncepcja społecznego konstrukcjonizmu według, której świat społeczny jest kreowany w ciągu jego bezustannych interpretacji i postrzegany jest w sposób subiektywny. Rzeczywistość społeczna jest rzeczywistością, jeżeli jest wyposażona w znaczenia, gdyż tylko jedynie w tych znaczeniach i poprzez nie rzeczywistość społeczna może istnieć.⁴¹

W polu tego obszaru badawczego poza odniesieniem do społecznego modelu niepełnosprawności sięgam do modelu kulturowego, który to według Sharon Snyder i Davida Mitchell'a⁴² pozwala teoretyzować polityczny akt zmiany, który określa niepełnosprawność jako miejsce oporu i źródło kultury uprzednio stłumionej, a w poglądach Anny Waldschmit⁴³ uwzględnia niepełnosprawność i normalność jako efekty generowane przez wiedzę akademicką, środki masowego przekazu i codzienne dyskursy. Analizy dokonane w tym obszarze, zawarte w poniższych artykułach bazują na krytycznej analizie dyskursu, czyli ramie metodologicznej, której celem jest uświadomienie ludziom, że język nie jest czymś naturalnym, nie jest neutralnym narzędziem, ale jest nośnikiem systemu przekonań i wartości wyznawanych przez jednostki, jest zależny od ich pozycji i szerszych społeczno – historycznych uwarunkowań.⁴⁴ Krytyczna analiza dyskursu jest formą krytycznych badań społecznych, przyjmuje formę zaangażowanej społecznej praktyki odsłaniającej/demaskującej przyczyny określonego użycia języka, który reprodukuje i utrwała określone społeczne struktury i praktyki, warunkując nierówności społeczne. Krytyczna analiza dyskursu działa na rzecz emancypacji grup dyskryminowanych. Egzemplifikacją badań prowadzonych w tym obszarze, z uwzględnieniem takiego kontekstu teoretycznego oraz takiej drogi metodologicznej są następujące publikacje, wybrane i przedłożone do oceny:

- Woynarowska A. (2013), Inny „uwięziony” w charakterystykach- o językowych uwikłaniach profesjonalistów i ich konsekwencjach dla egzystowania człowieka z niepełnosprawnością intelektualną. [w:] Miejsce Innego we współczesnych naukach o wychowaniu. (red.) I. Chrzanowska, B Jachimczak, K. Pawelczak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 127- 139. [Załącznik 9]

⁴¹ P.L. Berger, Luckmann T. (2010), Społeczne tworzenie rzeczywistości. WN PWN. Warszawa.

⁴² S. Snyder , Mitchell D. (2006), Cultural Locations of Disability. Chicago. University of Chicago Press, s. 1.

⁴³ A. Waldschmit (2017), Disability Goes Cultural. [w:] Waldschmit Anna, Berressem Hanjo, Ingwersem Moritz, red., Culture-Disability-Theory. Bielefeld, s.24.

⁴⁴ A. Grzymała- Kazłowska (2004), Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem. Kultura i Społeczeństwo nr 1, s. 26.

- Woynarowska A. (2015), Znaczenia Innego w przestrzeni spotkania. [w:] Doświadczenia niepełnosprawności w przestrzeniach spotkania. J. Belzyt. J. Doroszuk. A. Woynarowska. Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk, s. 229- 321. [Załącznik 10]
- Woynarowska A. (2019), Aktywiści z niepełnosprawnością w walce o niezależne życie, równe szanse i prawa człowieka. O sile protestów, opresji władzy i społecznym oporze. Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej. Nr 35, s. 127- 143. [Załącznik 11]

W pierwszym z prezentowanych tekstów, w odniesieniu do kategorii dyskursu, analizuję konstrukcje niepełnosprawności intelektualnej w dyskursie profesjonalistów. Czyniąc analizy zwracam uwagę, iż badacze zgłębiający fenomen niepełnosprawności intelektualnej próbują opisać go, scharakteryzować, uchwycić w ramy pojęć, posługując się pewnym językiem, pewnymi ustaleniami, czy charakterystykami. Jak zauważa J. Derrida⁴⁵, język jest ustrukturyzowany na zasadzie binarnych opozycji, a wszystkie pojęcia mają swoje przeciwieństwa. Poszukując znaczeń niepełnosprawności intelektualnej w dyskursie profesjonalistów, badaczy tego zjawiska, w niniejszym artykule, ukazuję dwa główne sposoby nazywania- sobie przeciwstawne. Pierwszy obszar znaczeń związany jest z dyskursem medycznym, w którym podstawową rolę odgrywa podział na normę i patologię, a w konsekwencji ma miejsce, wyprowadzanie ze stanu „nienormalności”. Drugi obszar kontestuje owo obiektywistyczne podejście, nawiązuje do języka społecznego modelu niepełnosprawności, akcentując politykę różnorodności oraz krytyczno-emancypacyjny nurt w pedagogice specjalnej. Zawarte w tytule „uwięzienie” w języku odnosi się do zamknięcia niepełnosprawności intelektualnej w języku sięgającym dyskursu oświecenia. Astrid Męczkowska⁴⁶ jest zdania, że oświeceniowa fetyszycacja sprawności przyczyniła się do powstania koncepcji „normalności” oraz wytworzenia matrycy dla binarnej klasyfikacji normy i patologii w świecie zjawisk ludzkich. W artykule zwracam także uwagę, iż obranie pewnej optyki, praktyki dyskursywnej warunkuje społeczne, terapeutyczne, pedagogiczne praktyki wobec człowieka z niepełnosprawnością intelektualną. Konsekwencją osadzenia się w dyskursie, jest uruchamianie praktyk unifikacji, dopasowania, wykluczania czy też włączania z taką próbą konstrukcji przestrzeni, w której inność osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie podlega anihilacji, a człowiek uwikłany w niepełnosprawność intelektualną może

⁴⁵ Za B. Śliwerski (2009), Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia, klasyfikacje, badania. OW Impuls, Kraków.

⁴⁶ Męczkowska A. (2003). Problem niepełnosprawności w perspektywie pytania o *conditio humana*. [w:] K.D. Rzedzicka, A. Kobyłańska (red.). Dorosłość, niepełnosprawność, czas współczesny. OW Impuls. Kraków.

prowadzić swoje projekty życiowe nieobciążone wzorcami społecznie skonstruowanej normalności.

Drugi z prezentowanych tekstów tego pola/obszaru moich badawczych eksploracji, zatytułowany: **Znaczenia Innego w przestrzeni spotkania**, jest częścią monografii trójautorskiej: **Doświadczenia niepełnosprawności w przestrzeniach spotkania**, której recenzentem wydawniczym był dr. hab., prof. UWM Sławomir Przybyliński. Moja część, ponownie osadzona w teorii dyskursu, krytycznej analizie dyskursu oraz teorii społecznego konstrukcjonizmu, odnosi się do badania znaczeń niepełnosprawności intelektualnej w dyskursie Internautów, do rekonstrukcji znaczeń wynikających z bezpośredniego oraz pośredniego doświadczenia spotkania z Innym. W tym projekcie badawczym szukałam odpowiedzi na następujące pytania: Jak niepełnosprawność intelektualna jest definiowana, interpretowana w dyskursie użytkowników sieci? Jakie znaczenia są jej przypisywane? Jak w polu owego dyskursu negocjuje się znaczenia, polemizuje i podważa wzajemne poglądy? Jaką wiedzę na temat niepełnosprawności intelektualnej prezentuje ten dyskurs? Inspiracją do podjętych przeze mnie analiz były ukazujące się w sieci wypowiedzi i komentarze na temat niepełnosprawności intelektualnej. Owe wypowiedzi były komentarzami do artykułów, tematów i wątków dotyczących niepełnosprawności intelektualnej. Artykuły sprowokowały uruchomienie znaczeń, podjęcie komentarzy, wypowiedzi w temacie niepełnosprawności intelektualnej przez „osoby z ulicy”, obywateli. Analizowane wypowiedzi ukazały ogromną różnorodność sposobów definiowania niepełnosprawności intelektualnej, ukazały ponadto polemikę, którą toczą ze sobą autorzy owego dyskursu. Dyskurs ten stał się polem do walki o znaczenia i miejscem podważania swoich poglądów. Różnorodność wypowiedzi spolaryzowała znaczenia i stworzyła trzy filary znaczeń Innego/niepełnosprawnego intelektualnie. Są to: niepełnosprawny intelektualnie/ lepszy; niepełnosprawny intelektualnie/taki sam; niepełnosprawny intelektualnie/gorszy, nienormalny, dewiant. W toczonym dyskursie dostrzec można polemikę oraz podważanie swoich interpretacji. Mogę wręcz stwierdzić, że dochodzi do pewnej walki o zrozumienie sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną, walki o porzucenie krzywdzących definicji, walki o zmianę znaczeń. Internauci zarzucają sobie nawzajem brak tolerancji, wiedzy i akceptacji dla odmienności. Postulują rozpoczęcie zmiany sposobu myślenia o Innym od nauki tego, czym jest odmiennosc i nauki jej akceptacji. Ukazują społeczną arogancję i ignorancję w stosunku do tej społecznej problematyki. Te komentarze czyniły osoby nie godzące się z tą społeczną arogancją i ignorancją, brakiem wiedzy, czy dyskryminacją. Ten fragment komentarzy odnalezionych w sieci ukazał bardzo aktualne sposoby społecznego rozumienia

niepełnosprawności intelektualnej i pewną różnorodność stanowisk, które jednak uległy polaryzacji. Niepełnosprawność intelektualna przestaje być obcością i nadal nią jest. Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną jest dyskryminowany w przestrzeni publicznej i jest w niej akceptowany. Ma on prawo do życia i jako bezużyteczny zjadacz chleba, marnujący społeczne pieniądze tego prawa jest pozbawiany. Negocjowanie i konstruowanie znaczeń niepełnosprawności intelektualnej, doświadczanie spotkania z tym Innym, osvajanie się z jego odmiennością, to zadania wręcz codzienne, przynależące do przestrzeni życia społecznego. Badanie owych znaczeń i dyskursów w codziennie zmieniającej się rzeczywistości musi się dziać ciągle od nowa, bo przywołując pogląd Andersa Gustavssona, wiele dowodów wskazuje na to, że codzienne życie ludzi upośledzonych zależy od znaczeń jakie inni przypisują ich upośledzeniu.⁴⁷

Trzeci prezentowany artykuł omawianego obszaru problemowego, zatytułowany: **Aktywiści z niepełnosprawnością w walce o niezależne życie, równe szanse i prawa człowieka. O sile protestów, opresji władzy i społecznym oporze**, porusza problematykę sposobów definiowania, rozumienia i konstruowania niepełnosprawności w dyskursie politycznym, społecznym oraz w dyskursie aktywistów. Inspiracją do tego artykułu i podjętych w nim analiz były protesty okupacyjne Sejmu RP zorganizowane i przeprowadzone przez Rodziców Osób Niepełnosprawnych (RON) w 2014 i 2018 roku. Artykuł osadzony jest w dobrze znanej krytycznej analizie dyskursu, ale również obejmuje inne, nowe wątki teoretyczne ogniskujące wokół aktywizmu osób niepełnosprawnych, walki o prawa, godne życie, kulturowego modelu niepełnosprawności, nieposłuszeństwa obywatelskiego, ale również koncepcji polityki równości oraz emancypacji Jacquesa Rancière'a. W części teoretycznej odnoszę się do historii Ruchów Społecznych Osób Niepełnosprawnych oraz do ich obywatelskiego nieposłuszeństwa posiłkując się zarówno myślą Toma Shakespeare⁴⁸, w której zwraca uwagę, iż grupy spoza systemu pozostające w sytuacji „pluralizmu resztek”, sfrustrowane niemożnością zwrócenia uwagi decydentów politycznych na swoje problemy, uciekają się do metod niekonwencjonalnych, takich jak bojkot, demonstracje, strajki również okupacyjne, a celem tych działań jest zwrócenie uwagi opinii publicznej i decydentów, jak i koncepcją nieposłuszeństwa obywatelskiego Hanny Arendt. Postrzega ona nieposłuszeństwo obywatelskie jako akt oparty na fenomenie wzajemności, definiujący jednostkę jako

⁴⁷ Tamże s. 116.

⁴⁸ T. Shakespeare (2018), Samoorganizacja osób niepełnosprawnych. Nowy ruch społeczny? [w:] Niepełnosprawność i społeczeństwo. Performatywna siła protestu. (red.) Godlewska-Byliniak E., Lipko-Konieczna J. Warszawa. Wyd. Biennale- Fundacja Teatr 21.

współobywatela, jednoczący aktorów życia społecznego siłą ich wzajemnych powiązań, jako konkretną wypowiedź mającą na celu zmanifestowanie niezadowolenia oraz wytworzenie m.in. innego, nowego porządku czy prawa. W niniejszym artykule, sięgając do źródeł Internetu, archiwów prasowych oraz reportaży i komentarzy, analizuję dyskursy, którymi i poprzez które realizowały się oba protesty, eksponując sieci znaczeń konstruowane w dyskursie polityków, aktywistów oraz w dyskursie społecznym/społecznych obserwatorów. Ponadto ukazuję wynikające z tych sposobów postrzegania zjawiska niepełnosprawności praktyki społeczne wydarzające się w przestrzeni Sejmu RP. Dyskurs polityków to głównie dyskurs medyczny i moralny oraz dyskurs troski. W dyskursie aktywistów pojawiły się kwestie życia w nędzy, nierównych szans, braku dialogu i wykluczenia, zwerbalizowano odczucie bycia niesłuchanym, zepchniętym na margines życia społecznego, a to wymusiło podjęcie radykalnych działań. W dyskursie społecznym towarzyszącym protestowi pojawiły się sprzeczne znaczenia: m.in. wstyd za Polskę, dzielni ludzie, ale i obrzydliwość, terroryści z niepełnosprawnością. Działalność ruchów społecznych osób niepełnosprawnych, aktywizm osób niepełnosprawnych jest wyrazem ich krytycznej oceny własnej sytuacji, wyrazem niezadowolenia, żądaniem zmiany i uznaniem, że prawa człowieka są także prawami osób niepełnosprawnych. Aktywizm osób niepełnosprawnych jest przejawem ich dążeń emancypacyjnych, przewyciężaniem relacji wyzysku, nierówności i ucisku. To próba realizacji giddensowskiej polityki emancypacji oraz emancypacyjny akt niezgody.

Wsparcie dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną. Konteksty indywidualnych doświadczeń oraz instytucjonalne praktyki wsparcia

Drugi z wyróżnionych obszarów/pól badawczych związany jest z problematyką dorosłości uwikłanej w niepełnosprawność intelektualną, a precyzyjniej odnosi się do rozważań i analiz nad możliwościami kreowania różnorodnych praktyk wspierających realizowanie się w dorosłości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Moje badawcze eksploracje w tym polu kierują się w stronę polityczno-systemowych kontekstów funkcjonowania systemu wsparcia dorosłości, wsparcia aktywności zawodowej, sposobów kształcenia w szkole przysposabiającej do pracy oraz poznania perspektywy terapeutów. Kontekst teoretyczny moich badawczych poszukiwań nawiązuje do teorii andragogicznych Mieczysława Malewskiego ułatwiając stworzenie odpowiedzi na pytania czym jest dorosłość? Czym jest dorosłość z niepełnosprawnością intelektualną? Ponadto osadzając się w kontekście interpretacyjnym, nawiązuję do prac Zygmunta Bauman'a dotyczących płynnej nowoczesności,

ponowoczesności, wizji społeczeństwa konsumentów oraz idei wczesnokapitalistycznej etyki pracy, która uczyniła z pracy czynność wyznaczającą ludzką wartość, spychając wszystkich „nowych ubogich”⁴⁹ na margines życia społecznego. W swoich tekstach pytam również terapeutów warsztatów terapii zajęciowej i środowiskowych domów samopomocy o ich filozofię rehabilitacji, o możliwość wsparcia dorosłości uczestników tych miejsc. Moje osiągnięcia naukowe egzemplifikujące ten obszar naukowych dociekań zawierają się w następujących, wybranych do oceny artykułach:

- Woynarowska A. (2013), Trójmiejskie praktyki wspomagania aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Nr 9, s. 113-123. [Załącznik 12]
- Woynarowska A., Rzeźnicka-Krupa J. (2017), Teatr jako miejsce pracy dorosłych osób z zespołem Downa. Emancypacyjny potencjał projektu aktywizacji zawodowej „Przystanek Szekspir”. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Nr 25, s. 176- 191. [Załącznik 13]
- Woynarowska A. (2020), Być pracownikiem z zespołem Downa. Dobre praktyki wsparcia aktywności zawodowej trójmiejskich projektów „Przystanek Szekspir” i „Szekspir na start”. *Studia Humanistyczne AGH*. Nr 3, s. 51-72. [Załącznik 14]
- Woynarowska A. (2014), Zadania szkół przysposabiających do pracy jako miejsc wsparcia dorastania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną do bycia dorosłym. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Nr 14, s. 163- 183. [Załącznik 15]
- Woynarowska A., Rzeźnicka-Krupa J. (2014), Znaczenia nadawane wsparciu w dorosłości i własnej w nim roli przez terapeutów dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Nr 16, s. 174-185. [Załącznik 16]
- Woynarowska A. (2017), Być terapeutą dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Rozważania o dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną i jej wsparciu. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Nr 25, s.126- 148. [Załącznik 17]

Pierwsze trzy, wyróżnione, teksty poruszają problematykę aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, analizując dobre praktyki wsparcia umożliwiające realizację prawa do pracy, zawartego w artykule 27 Konwencji o Prawach Osób

⁴⁹Z. Bauman (2006). *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*. Wyd. WAM. Kraków.

Niepełnosprawnych. Artykuł zatytułowany: **Trójmiejskie praktyki wspomagania aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną**, jest moją pierwszą próbą zmierzenia się z problematyką projektów zatrudniania wspomaganych. W artykule, posiadając ustną zgodę twórców filmu, który powstał w ramach realizacji projektu: „Trójmiejski ster zawodowy- staże wspierane osób niepełnosprawnych intelektualnie” (scenariusz Piotr Harhaj, Stowarzyszenie na Drodze Ekspresji, Sopot 2011), prezentuję wypowiedzi, uczestników owego projektu zatrudniania wspomaganych realizowanego przez Centrum Ster Zawodowy oraz ich rodziców, szkicując ich perspektywę doświadczenia sytuacji pracy. W artykule rozważam rolę, jaką w kształtowaniu dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną odgrywa praca nawiązując między innymi do badań Beaty Cytowskiej⁵⁰, która jest zdania, iż praca dla tej grupy osób jest drogą do pewnej samodzielności, daje poczucie niezależnienia, poczucie wolności, jest możliwością zdobywania nowych doświadczeń, rozwoju osobistego, bycia wśród ludzi. Kolejne dwa teksty zatytułowane: **Teatr jako miejsce pracy dorosłych osób z zespołem Downa. Emancypacyjny potencjał projektu aktywizacji zawodowej „Przystanek Szekspir”** oraz **Być pracownikiem z zespołem Downa. Dobre praktyki wsparcia aktywności zawodowej trójmiejskich projektów „Przystanek Szekspir” i „Szekspir na start”**, prezentują efekty działań gdańskiej Fundacji Ja Też, z którą od kilku lat wspólnie⁵¹ realizujemy projekty w obszarze wsparcia społecznego osób z zespołem Downa. Fundacja Ja Też od kilku lat realizuje w Trójmieście projekt „Jestem21”, którego celem jest podnoszenie świadomości na temat zespołu Downa oraz budowanie przyjaznego i otwartego środowiska przyjmującego i akceptującego te osoby. Projekt „Przystanek Szekspir” i „Szekspir na start” są elementami tych pro- inkluzyjnych działań. Ich celem było przygotowanie do pracy w dziale obsługi widza Teatru Szekspirowskiego w Gdańsku i Teatru Muzycznego w Gdyni chętne osoby z zespołem Downa. Działania aktywizujące obejmowały: przygotowanie, trening pracy oraz zatrudnienie. Współpraca z Fundacją pozwoliła mi (na pierwszym etapie projektu we współautorstwie z Jolantą Rzeźnicką- Krupą) przeprowadzić projekt badawczy, którego celem było poznanie wspierających praktyk działania oraz doświadczeń osób zaangażowanych w ten aktywizujący projekt. Projekt był miniaturą etnograficzną. Artykuł, **Teatr jako miejsce pracy dorosłych osób z zespołem Downa. Emancypacyjny potencjał projektu aktywizacji zawodowej „Przystanek Szekspir”**, napisany we współautorstwie z Jolantą Rzeźnicką- Krupą, ukazuje pierwsze podejście badawcze, nasze pierwsze badawcze eksploracje, które

⁵⁰ B. Cytowska (2012). Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim. OW Impuls. Kraków.

⁵¹ Współpraca z pracownikami Zakładu Pedagogiki Specjalnej IP UG.

obejmowały obserwację pracy podczas spektakli oraz wywiady z pracownikami z zespołem Downa. Dzięki obserwacjom i wywiadam, w odniesieniu do andragogicznych koncepcji dorosłości i roli pracy w życiu osoby dorosłej, skonstruowałyśmy odpowiedzi na następujące pytania: jakie doświadczenia, znaczenia pracy i w jej kontekście własnej tożsamości odsłaniają narracje osób z zespołem Downa? Jak pracę osób z zespołem Downa i ich różnicę postrzegają widzowie? Wśród wyróżnionych znaczeń pracy pojawiły się: doświadczenia akceptacji, prestiżu, zatarcie różnic; doświadczenie przenikania się światów- uczące obie strony spotkanie czy poczucie użyteczności, bycia społecznie potrzebnym. Wyróżniłyśmy także trzy postawy/reakcje widzów, które nazwałyśmy: widz entuzjastyczny; widz skonsternowany; widz zdystansowany. Interpretację potencjału emancypacyjnego projektów odniosłyśmy do koncepcji polityki emancypacji Anthonego Giddensa, rozumienia emancypacji Ernesto Laclau'a oraz Teresy Żółkowskiej. Artykuł: **Być pracownikiem z zespołem Downa. Dobre praktyki wsparcia aktywności zawodowej trójmiejskich projektów „Przystanek Szekspir” i „Szekspir na start”**, jest prezentacją kontynuacji badawczych zamierzeń, prowadzonych już indywidualnie w ramach mojego projektu eksploracji fenomenu pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Badania obejmowały dalsze obserwacje pracy osób z zespołem Downa w Teatrze Szekspirowskim podczas spektakli, pracy przy wystawie Beksiński-Nieznany oraz obserwację realizacji drugiej edycji projektu aktywizacji zawodowej, nazwanej: „Szekspir na start”, w Teatrze Muzycznym w Gdyni. Poza obserwacją przeprowadziłam również wywiady z pracownikami z zespołem Downa, trenerem pracy, kolegami z pracy oraz koordynatorkami pracy działu obsługi widza obu teatrów jak i mentorkami wspierającymi pracę. W tekście, prezentując znaczenia nadawane doświadczeniom pracy przez osoby z zespołem Downa, ukazując perspektywę trenera pracy- sposoby szkolenia, pojawiające się trudności i praktyki wsparcia oraz nakreślając postrzeganie pracy uczestników projektów przez koordynatorki działów obsługi widza i ich kolegów, odnoszę się do szerszego polityczno-systemowego kontekstu aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną, do kontekstu współczesnego, trudnego i konkurencyjnego rynku pracy z pytaniem o odnalezienie się na nim takiego innego/specyficznego pracownika. Ponadto zainspirowana rozważaniami Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys pytam o sensy i sposoby realizacji prawa do pracy osób z niepełnosprawnością intelektualną, o pewną nieuchronność podejmowania przez nie zatrudnienia wynikającą z dziejowej konieczności

emancypacji⁵², ponownie sięgając do koncepcji polityki emancypacji i polityki życia Giddensa jak i polityki równości Rancière'a.

W kolejnym wyróżnionym artykule, zatytułowanym: **Zadania szkół przysposabiających do pracy jako miejsc wsparcia dorastania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną do bycia dorosłym**, przyglądam się szkołom przysposabiającym do pracy, zastanawiając się nad rolą tych miejsc w przygotowaniu uczniów do wkroczenia w dorosłe życie. Ten mini projekt badawczy stanowi również miniaturę etnograficzną, a badania w terenie obejmowały obserwację pracy na lekcjach oraz wywiady w dwoma nauczycielkami oraz psycholog/doradcą zawodowym. W części teoretycznej eksploruję wątki kompetencji potrzebnych do realizacji samodzielnego i niezależnego życia, w odniesieniu do sposobów rozumienia dorosłości jak i w pryzmacie stereotypowego postrzegania dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną jako wieczne dzieci. Przywołuję m.in. głos Małgorzaty Kościelskiej, Anny Gutowskiej, Franciszka Wojciechowskiego, Beaty Cytowskiej oraz Wojciecha Otrębskiego. Pytanie, na które szukałam odpowiedzi podejmując tę aktywność badawczą, brzmiało: jakie zadania i cele wyznacza szkołom przysposabiającym do pracy podstawa programowa, a jak w rzeczywistości, według pracujących tam nauczycieli, są one realizowane przez nich, w przestrzeni tych szkół? W jakich obszarach wspiera się dorastanie do dorosłości, jakie obszary są pomijane, jaki jest stosunek nauczycieli do dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną? Analiza podstawy programowej szkół przysposabiających do pracy pokazała, że na tym etapie edukacji bardzo istotne jest kształtowanie autonomii, samodzielności i zaradności życiowej, przygotowanie do pełnienia ról społecznych przypisanych dorosłości, a przede wszystkim kształtowanie kompetencji potrzebnych do podejmowania w przyszłości prób prowadzenia autonomicznego i aktywnego życia. Analiza poglądów nauczycielek gdyńskiej szkoły, na realizowane zadania i cele podstawy programowej, ukazała, że są one przede wszystkim świadome pojawiających się potrzeb uczniów wchodzących w etap dorosłości. Nauczycielki podkreślały, że zawsze widzą w swoich uczniach dorosłe młode osoby, które na każdym kroku pobudzane są przez nie do samodzielności, odpowiedzialności za swoje zachowanie i słowa.

Dwa ostatnie artykuły, niniejszego obszaru moich naukowych zainteresowań, kierują moje badawcze działania w stronę zgłębienia perspektywy terapeutów, osób, które na co dzień w placówkach wsparcia dla dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną, jako osoby znaczące, kreują, wspierają lub hamują możliwości realizacji tego etapu życia oraz budowania

⁵² E. Zakrzewska- Manterys (red.) (2015), Podręcznik dla zainteresowanych wprowadzaniem osób upośledzonych umysłowo na rynek pracy do sektora społecznego. PFRON. Warszawa.

tożsamości osoby dorosłej przez uczestników tych miejsc wsparcia. Teksty zatytułowane: **Znaczenia nadawane wsparciu w dorosłości i własnej w nim roli przez terapeutów dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną** oraz **Być terapeutą dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Rozważania o dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną i jej wsparciu** są dwoma edycjami tego samego zamysłu badawczego. Pierwszy test napisany został we współautorstwie z Jolantą Rzeźnicką- Krupą, jednak warto zaznaczyć, że mój wkład autorski w tym tekście wynosi 70% i związany jest z opracowaniem koncepcji teoretycznej, badawczej, oraz części analizy wraz z wnioskami. Oba teksty są efektem realizacji projektu, do którego zostali zaangażowani studenci III roku studiów licencyjnych kierunku oligofrenopedagogika UG. Ich zadaniem było, w ramach części zaliczenia z przedmiotu: poradnictwo, rehabilitacja społeczna i zawodowa, przeprowadzić, w oparciu o przygotowane przeze mnie dyspozycje, wywiady jakościowe z terapeutami dorosłych osób. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, po zakończeniu edukacji, realizują swoją dorosłość w warsztacie terapii zajęciowej czy środowiskowym domu samopomocy. To terapeuci określają atmosferę tych miejsc, kulturę organizacyjną, ich „wspomagający dorosłość” klimat. Terapeuci z własnym stylem funkcjonowania, podejścia do zadań i celów rehabilitacji społeczno-zawodowej. Ich styl funkcjonowania, indywidualna filozofia rehabilitacji, indywidualne rozumienie niepełnosprawności intelektualnej i dorosłości uwikłanej w niepełnosprawność intelektualną określa również ich własną rolę we wsparciu dorosłości, to jak pracują, jakie stawiają sobie cele, kim we własnym oglądzie są w tym działaniu, i w którą stronę kierują proces rehabilitacyjny. Terapeuci jako osoby znaczące, obok rodziców, a nierzadko w opozycji do nich, konstruują w interakcji z człowiekiem z niepełnosprawnością intelektualną jego tożsamość i przygotowują do pełnienia lub też nie jakiś ról społecznych. W pierwszej edycji projektu, opisanej w pierwszym tekście, studenci przeprowadzili wywiady z 17 terapeutami w 9 placówkach wsparcia. Analiza ukazała ogromną trudność w definiowaniu dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz określeniu swojej roli w tym procesie wsparcia. Ponadto wyróżniłyśmy następujące kategorie znaczeń nadawanych dorosłości z NI: niepełnosprawność intelektualna wyklucza dorosłość; niepełnosprawność intelektualna umożliwia dorosłość, ale realizowaną w innym wymiarze; dorosłość jest projektem całościowego stawania się, jest kategorią otwartą, a człowiek z niepełnosprawnością intelektualną potrzebuje wsparcia w tej drodze stawania się samodzielnym, zaradnym i w miarę możliwości niezależnym. W drugiej edycji projektu opisanej w tekście; **Być terapeutą dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Rozważania o dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną i jej wsparciu**, zaangażowani studenci przeprowadzili 31

wywiadów fenomenograficznych. Przedmiotem analiz ponownie stały się znaczenia nadawane dorosłości, dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną, wsparciu w dorosłości oraz własnej pracy przez terapeutów dorosłych osób z niepełnosprawnością. Chciałam ponadto ponownie poznać jak terapeuci postrzegają siebie, kim, w swoim oglądzie, są w relacji z uczestnikiem oferowanego wsparcia. Analizę materiału badawczego przeprowadziłam na podstawie zalecanych faz, czy procedur badań fenomenograficznych. Najpierw przejrzałam cały materiał badawczy, zapoznałam się z transkrypcjami rozmów, następnie wyselekcjonowałam najbardziej znaczące stwierdzenia, aby wstępnie uporządkować całość materiału badawczego w odniesieniu do analizowanych zjawisk. Kolejnym krokiem było porównanie skondensowanych wypowiedzi i poszukiwanie w nich różnic i podobieństw oraz grupowanie podobnych wypowiedzi formułowanych przez uczestników badań. Tak wyłoniły się kategorie opisu nazywające ujawnione koncepcje badanych fenomenów. Ostatnim krokiem było przedstawienie i porównanie wyodrębnionych w trakcie analiz kategorii. Analiza ujawniła następujące znaczenia nadawane dorosłości: dorosłość jako odpowiedzialność/niezależność/samodzielność/samoświadomość/; jako prawo decydowania o sobie; jako umiejętność życia wobec zasad; jako dojrzałość; jako bycie w określonej roli społecznej. Wśród znaczeń dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną wyróżniłam: dorosłość odebrana; inna dorosłość/taka sama dorosłość; ograniczona dorosłość/ dorosłość trudna. Terapeuci postrzegają wsparcie dorosłości jako kreowanie przestrzeni do doświadczania samodzielności; jako podążanie za potrzebami, a siebie nazywają towarzyszami, nauczycielami i przyjaciółmi. Postrzegają się jako przewodników i kreatywne osobowości. Dla terapeutów bardzo istotny jest dialog z uczestnikiem zajęć, jego potrzeby i wkład w proces rehabilitacji. Dostrzegają potrzebę samostanowienia oraz potrzebę autonomii dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Tożsamość pedagogiki specjalnej jako dyscypliny osadzonej w paradygmacie krytyczno-emancypacyjnym. Współczesne kierunki badań w obszarze Europejskich Studiów o Niepełnosprawności

Trzeci obszar moich naukowych rozważań, stanowi pole poboczne, które nie jest reprezentowane tak znacząco w liczbie publikacji. Mimo tego, ten obszar moich analitycznych działań postrzegam jako istotny w rozwoju naukowym, gdyż odnosi się zarówno do teoretycznego namysłu nad pedagogiką specjalną jako dyscypliną wpisującą się w paradygmat krytyczno-emancypacyjny oraz osadzoną w nurcie społecznego i kulturowego modelu niepełnosprawności, jak i nawiązuje do konceptualizowania miejsca pedagogiki specjalnej w

obszarze nurtu Studiów o Niepełnosprawności (Disability Studies), tej współczesnej dyscypliny akademickiej zgłębiającej znaczenie, naturę i konsekwencje niepełnosprawności. Poczynione rozważania i analizy zostały zawarte w następujących, wybranych do oceny artykułach:

- Woynarowska A. (2011), *Pedagogika specjalna i paradygmat myślenia krytycznego- o jednej z możliwych odsłon tożsamości tej dyscypliny*. *Studia z Teorii Wychowania: półrocznik Zespołu Teorii Wychowania Komitetu PAN*. Tom II, Numer 2(3), s. 113-125. [Załącznik 18]
- Woynarowska A. (2018), *Europejskie studia nad niepełnosprawnością. Analiza wątków badawczych i obszarów zainteresowań ALTER- European Society for Disability Research*. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*. Ne 32, s. 72-98. [Załącznik 19]

Pierwszy artykuł prezentuje mój koncept pedagogiki specjalnej jako pedagogiki krytyczno-emancypacyjnej odwołującej się do trzeciego paradygmatu myślenia krytycznego. Namysł nad tym wątkiem zaczęłam od prób zdefiniowania pojęcia paradygmatu, głównie odwołując się do Thomasa Kuhna, Doroty Klus-Stańskiej czy Bogusława Śliwerskiego. Uznając wieloznaczność definicyjną, pewną mglistość i rozmycie tego pojęcia, przyjąłam za Śliwerskim i Klus- Stańską stanowisko wieloparadygmatyczności istniejącej w pedagogice. Następnie przyjmując mapę paradygmatów zaprezentowaną przez Rubachę podejmuję wątek ułożenie na niej paradygmatu krytyczno-emancypacyjnego. Sięgając do myśli Tomasza Szkuclarka⁵³ podzieliłam jego zdanie, które uznaje, że zasadniczy wymiar teoretycznego myślenia w pedagogice usytuowany jest na osi subiektywizm-objektywizm, a współczesna myśl pedagogiczna dąży do negacji tradycyjnego dualizmu. Szkuclarek szkicuje definicję „trzeciego paradygmatu”, który w jego poglądzie, jest drogą myślenia pomiędzy kategoriami subiektywności i obiektywności, który dąży do uchwycenia realności wychowania. Według Szkuclarka myślenie krytyczne, czyli wykraczające poza dualność myślenia, zamykającego świat doświadczenia we własnych klatkach pojęciowych systematyzacji, jest zadaniem stałym, a krytyka dualizmu krytyką codzienną. Paradygmat myślenia krytycznego jest ważny dla procesu rozumienia realności, dla przeciwstawienia się ostatecznym rozwiązaniom, metafizycznym hipostazom przyjmowanym jako ideologie w procesie konstruowania rzeczywistości⁵⁴. Myśl Szkuclarka odnosi się do działań i badań pedagogiki specjalnej, w

⁵³ T. Szkuclarek, *Wyzwanie „trzeciego paradygmatu”: dylematy konstrukcji i dekonstrukcji teorii pedagogicznych*, [w:] *Alternatywy myślenia o/dla edukacji*. (red.) Z. Kwieciński, Warszawa 2000, s.98.

⁵⁴ Tamże, s. 98.

których, dzięki krytyce codziennej, udaje się demaskować pozory, zwracać uwagę na nierówności społeczne oraz reżimy sprawności zniewalające osoby z niepełnosprawnością. Ponadto sięgając do idei pedagogiki emancypacyjnej Marii Czerepaniak-Walczak⁵⁵ i myśli teorii krytycznej, za Henry Giroux⁵⁶, postrzegam zadania pedagogiki specjalnej jako pogłębianie zmagania w demokracji, czyli walkę o rozszerzenie ideologicznych i materialnych możliwości dla człowieka. Patrząc zatem na pedagogikę specjalną jako na formę polityki kulturalnej odnoszącej się do tego, jak wytwarza się tożsamość osób z niepełnosprawnościami, zawsze z krytyką opresyjności systemu i otwarciem przestrzeni na różnicę.

Drugi artykuł zatytułowany, **Europejskie studia nad niepełnosprawnością. Analiza wątków badawczych i obszarów zainteresowań ALTER- European Society for Disability Research**, jest analizą podejmowanych wątków problemowych przez europejskich badaczy zjawiska niepełnosprawności, zrzeszonych w ALTER- European Society for Disability Research, którego członkinią jestem od 2015 roku. Analizie poddałam 200 wystąpień zaprezentowanych na następujących konferencjach: 4th annual conference of Alter: Questioning contemporary societies through the lens of disability, Paris 2015; 5th annual conference of Alter: Inclusion, Participation and Human Rights in Disability Research comparisons and exchanges, Stockholm 2016; 6th annual conference of Alter: Disability, Recognition and “Community living”. Diversity of practises and plurality of values, Lausanne 2017; 7th annual conference of Alter: Transformer les pratiques et les connaissances au prisme du handicap: experiences, transmissions, formations, organisations. Lille 2018. Dokonując analizy treści prezentacji wyszczególniłam dziewięć obszarów tematycznych, w których najczęściej toczą się badania. Są to: polityka wobec niepełnosprawności/prawa osób niepełnosprawnych; ruchy społeczne osób niepełnosprawnych/niepełnosprawni aktywiści; społeczno-kulturowe konstrukcje niepełnosprawności i w tym: reprezentacje niepełnosprawności w mediach, literaturze i dyskursie publicznym, relacje społeczne- społeczne rozpoznanie/rozumienie niepełnosprawności. Kolejne obszary odnoszą się do modeli edukacji, polityki zatrudnienia osób niepełnosprawnych jak i modeli wsparcia zatrudnienia, ciała, płci i seksualności, nowych technologii- dostępności, środowiska, architektury oraz niepełnosprawności i sztuki. W tekście nawiązuję do obszaru *Disability Studies* oraz do kulturowego modelu niepełnosprawności. W zakończeniu konstruuje wniosek, w którym stwierdzam, iż przyglądając się badaniom prowadzonym przez badaczy zjawiska

⁵⁵ M. Czerepaniak-Walczak (2006), *Pedagogika emancypacyjna*. Gdańsk.

⁵⁶ H. Giroux (1994), *Wobec wyzwań tożsamości i różnicy*. [w:] *Edukacja wobec zmiany społecznej*, red. J. Brzeziński, L. Witkowski, Poznań- Toruń, s. 431.

niepełnosprawności w Europie i na świecie, uczestnicząc w konferencjach Alter nasuwa się refleksja dotycząca wspólnoty problemów i podobieństw, pomimo różnych kontekstów kulturowych. Analiza wątków badawczych to doskonała sposobność do poznania sposobów konceptualizacji zjawiska niepełnosprawności, a poszukiwanie i odkrywanie nowych teorii dla interpretacji otaczającej nas rzeczywistości, w której niepełnosprawność zajmuje stałe miejsce, może być źródłem inspiracji dla polskich badań nad niepełnosprawnością.

c) Członkostwo w międzynarodowych i krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych

- Od 2015 roku jestem członkiem **ALTER- European Society for Disability Research**. Uczestniczyłam czynnie (wygłoszenie referatu) w czterech konferencjach organizowanych przez to towarzystwo naukowe, w Paryżu, Sztokholmie, Lille i Kolonii [Załącznik 20], szczegółowo opisanych w wykazie dorobku [Załącznik 4]. Ponadto mój tekst wygłoszony na konferencji w Lille, w 2018 roku, zatytułowany: **The employment policy and vocational activity support system for people with intellectual disabilities in Poland**, został przyjęty do druku w czasopiśmie naukowym : ALTER-European Journal of Disability Research, które jest indeksowane w bazie Scopus i Web of Science i ukaże się w marcu 2021 roku [Załącznik 21]. Podczas procedowania publikacji nawiązałam współpracę z redaktorką tematyczną/naukową tego numeru, dr Angelą Wegscheider, z Uniwersytetu Linz w Austrii, która zajmuje się m.in. problematyką aktywności zawodowej, zatrudniania wspomaganego, austriacką polityką społeczną względem osób niepełnosprawnych. Być może zaowocuje to w przyszłości wspólnym projektem badawczym.
- Od 2015 roku jestem członkiem Polskiego Towarzystwa Pedagogów Specjalnych

d) Recenzowanie publikacji w czasopismach międzynarodowych i krajowych. Członkostwo w komitetach redakcyjnych czasopism

- W 2014 roku recenzowałam zgłoszone teksty, z obszaru pedagogiki specjalnej, do monografii: „Różnice, edukacja, inkluzja” (red.) A. Komorowska-Zielony, T. Szkudlarek, po VIII Zjeździe Pedagogicznym w Gdańsku. [Załącznik 22]

- W 2015 roku recenzowałam artykuł dla kwartalnika „Edukacja” (indeksowanego w ERIH Plus, wydawanego przez Instytut Badań Edukacyjnych w Poznaniu). [Załącznik 23]
- W 2020 roku wykonałam recenzję artykułu do kwartalnika Studia Humanistyczne AGH (indeksowanego w bazach ERIH PLUS, Index Copernicus). [Załącznik 24]
- Jestem członkiem zespołu redakcyjnego czasopisma naukowego *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, wydawanego przez Uniwersytet Gdański. Byłam redaktorem tematycznym/naukowym dwóch tomów czasopisma: *Dorosłość z niepełnosprawnością- obszary doświadczeń codzienności*, nr 9/2013 oraz *Dzieciństwo z niepełnosprawnością. Edukacja. Wsparcie terapeutyczne. Doświadczenia rodziców*, nr 36/ 2019.

e) Staże, uczestnictwo w programach europejskich, kierowanie projektami badawczymi oraz udział w takich projektach:

- Przed uzyskaniem stopnia doktora odbyłam staż w Stiftung Humanus-Haus w ramach przyznanego urlopu naukowego (1.10.1997-30.09.1998). [Załącznik 8]
- 04-08 listopada 2013 roku brałam udział w Międzynarodowym Seminarium „**Pedagogika specjalna na uczelniach wyższych Rzymu**”, dotyczącym zarządzania i organizacji oświaty oraz systemu organizacji kształcenia uniwersyteckiego na wydziałach pedagogiki ogólnej i specjalnej w Rzymie. Wyjazd studyjny zorganizowany był przez Unię Europejskich Federalistów, a jego program obejmował spotkania ze studentami i kadrą akademicką, dyskusje oraz udział w zajęciach na czterech uczelniach: Wyższej Szkole Pedagogicznej, Uniwersytecie Roma III, Papieskim Uniwersytecie Salezjańskim i Uniwersytecie La Sapienza. [Załącznik 25]
- W 2009 roku zrealizowałam grant badawczy ze środków Uniwersytetu Gdańskiego, BW 7300-5-0287-9. Tytuł projektu: *Niepełnosprawność intelektualna w dyskursie publicznym i biograficznym doświadczeniu*. Byłam kierownikiem i wykonawcą projektu, który został zrealizowany w postaci publikacji monografii autorskiej:

„Niepełnosprawność intelektualna w publicznym i prywatnym dyskursie”. OW Impuls, Kraków, 2010.

- W 2014 roku byłam członkiem zespołu badawczego (współpraca i współautorstwo I. Lindyberg, D. Krzemińska, J. Rzeźnicka-Krupa, kierownik A. Krause) konstruującego projekt badawczy: *Społeczne światy instytucji- lokalne sieci wsparcia społecznego dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, który został zgłoszony do NCN w programie OPUS 8. Projekt został zakwalifikowany do II etapu oceny, ostatecznie jednak nie uzyskał finansowania.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

a) Osiągnięcia dydaktyczne

- Po uzyskaniu stopnia doktora w ramach prowadzonych seminariów dyplomowych, powiązanych z promocją młodej kadry wypromowałam 10 licencjatów oraz 80 magistrów (Uniwersytet Gdański), 30 licencjatów (Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna); 20 licencjatów oraz 40 magistrów (Ateneum- Szkoła Wyższa).
- Po uzyskaniu stopnia doktora opracowałam autorskie sylabusy i realizowałam zajęcia na studiach I i II stopnia z następujących przedmiotów:
Seminarium magisterskie (studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)
Polityka społeczna i wsparcie dla osób niepełnosprawnych (wykład, studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)
Promocja aktywności i organizacje pozarządowe na rzecz osób niepełnosprawnych (konwersatorium, studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)
Praca z dorosłą osobą z ASD (ćwiczenia, studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)
Wsparcie w pracy i doradztwo zawodowe osób niepełnosprawnych (wykład plus ćwiczenia studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)
Wsparcie w pracy i doradztwo zawodowe osób niepełnosprawnych (wykład, studia jednolite magisterskie, pedagogika specjalna)
Pedagogika osób niepełnosprawnych ruchowo (konwersatorium, studia I stopnia, pedagogika specjalna)

Nowe ruchy społeczne i aktywizm osób niepełnosprawnych (wykład, studia jednolite magisterskie, pedagogika specjalna)

Podstawy terapii zajęciowej (wykład, studia II stopnia MSU, pedagogika specjalna)

Pedagogika osób z niepełnosprawnością intelektualną (wykład, studia licencjackie, wczesna edukacja oraz pedagogika specjalna)

Praca z osobami niepełnosprawnymi (ćwiczenia, studia licencjackie, praca socjalna)

Poradnictwo, rehabilitacja społeczna i zawodowa (wykład, studia licencjackie, pedagogika specjalna)

Zajęcia były dobrze oceniane przez studentów. Przykładowe ankiety oceniające prezentuje [Załącznik 26]

- 2010- 2013 rok praca w Radzie Programowej na kierunku Pedagogika Specjalna. Byłam koordynatorem prac dotyczących tworzenia specjalnościowych efektów kształcenia na studiach drugiego stopnia, kierunku Pedagogika Specjalna, specjalność: Rehabilitacja Społeczna i Zawodowa z Doradztwem. Tworzenie sylabusów do przedmiotów specjalnościowych na w/w specjalności. Specjalizacja w prowadzeniu przedmiotów dotyczących wspomagania dorosłości, wsparcia społecznego, polityki społecznej.
- 2013 rok razem z Iwoną Lindyberg, Jolaną Rzeźnicką -Krupą oraz Dorotą Krzemińską opracowałam koncepcję specjalności studiów II stopnia na kierunku Pedagogika Specjalna: Rehabilitacja i wsparcie w dorosłości z Terapią Zajęciową. Specjalność została uruchomiona w roku akademickim 2013/2014. W zespole skonstruowałyśmy siatkę studiów dla tej specjalności oraz przygotowaliśmy sylabusy poszczególnych przedmiotów, za które byliśmy odpowiedzialne. Moim zadaniem było opracowanie sylabusów do przedmiotów: wsparcie w pracy i doradztwo zawodowe oraz podstawy terapii zajęciowej. Równolegle razem z Katarzyną Kampert opracowywałam koncepcję innej specjalności na studiach II stopnia na kierunku pedagogika specjalna: Edukacja i terapia osób z ASD. Wspólnie konstruowałyśmy siatkę studiów na tej specjalności oraz przygotowujemy sylabusy. Byłam odpowiedzialna za przygotowanie sylabusa: praca z dorosłą osobą z ASD.
- Ponadto byłam członkiem zespołu opracowującego koncepcję pięcioletnich, jednolitych studiów magisterskich. W zespole programowym pod przewodnictwem prof. dr hab. Amadeusza Krause opracowywałam koncepcję studiów, siatkę studiów

oraz sylabusy poszczególnych przedmiotów. Moim zadaniem było stworzenie sylabusów do przedmiotów: wsparcie w pracy i doradztwo zawodowe, nowe ruchy społeczne i aktywizm osób niepełnosprawnych., terapia zajęciowa, praca z dorosłą osobą z ASD. Ponadto razem z Iwoną Lindyberg oraz Dorotą Krzemińską, Katarzyną Kampert i Agnieszką Drabą przygotowywałam koncepcję modułów specjalnościowych oferowanych studentom do wyboru w ramach pięcioletnich studiów magisterskich. Opracowywałam koncepcję modułu: Edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz Edukacja i terapia osób ze spektrum autyzmu.

b) Osiągnięcia organizacyjne

- Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych czterokrotnie pełniłam funkcję opiekuna na studiach I i II stopnia na kierunku pedagogika specjalna.
- W 2011 roku byłam członkiem komisji rekrutacyjnej na studia licencjackie kierunku pedagogika Uniwersytetu Gdańskiego.
- Od września 2019 roku pełnię funkcję pełnomocnika dziekana Wydziału Nauk Społecznych ds. Osób z Niepełnosprawnościami.

Uczestniczyłam w organizacji następujących konferencji i seminariów naukowych:

- 2009 r. Sopot 20-22.05. Ogólnopolska konferencja naukowa z cyklu: Dyskursy Pedagogiki Specjalnej. Życie z niepełnosprawnością - relacje i doświadczenia społeczne osób niepełnosprawnych. Organizator Zakład Pedagogiki Specjalnej IP UG. Udział w Komitecie organizacyjnym, prowadzenie sesji tematycznych.
- 2011 r. Gdańsk 25-27 maj. Ogólnopolska konferencja naukowa z cyklu: Dyskursy Pedagogiki Specjalnej- aktualizacje w pedagogice specjalnej. Organizator Zakład Pedagogiki Specjalnej IP UG. Udział w Komitecie organizacyjnym, prowadzenie sesji tematycznych.
- VIII Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego „Różnice, edukacja, inkluzja”, 2013 r., Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Organizator sekcji tematycznej (recenzowanie i selekcja tekstów oraz sesji tematycznych w zakresie pedagogiki specjalnej, prowadzenie sesji tematycznych, recenzowanie tekstów zgłoszonych do monografii).
- I Seminarium Naukowe nt. Praktyka teoretyczna - w stronę zmiany znaczeń pracy z dorosłą osobą z niepełnosprawnością intelektualną, 2014, Zakład Pedagogiki Specjalnej, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (współpraca przy opracowywaniu koncepcji i organizacji seminarium, opracowanie plakatu).

- II Seminarium Naukowe nt. „Obywatel z niepełnosprawnością w kulturze. Uczestnik, petent, natręt?”, 2015, Zakład Pedagogiki Specjalnej, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (współpraca przy opracowywaniu koncepcji i organizacji seminarium, współprowadzenie seminarium, wystąpienie, opracowanie plakatu).
- III Seminarium Naukowe nt. (Nie)bezpieczne związki: on, ona, niepełnosprawność intelektualna i co dalej, 2016, Zakład Pedagogiki Specjalnej, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (współpraca przy opracowywaniu koncepcji i organizacji seminarium, współprowadzenie seminarium, opracowanie graficzne plakatu).
- IV Seminarium Naukowe nt. Teatr zaangażowany społecznie, 2017, Zakład Pedagogiki Specjalnej, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (współpraca przy opracowywaniu koncepcji i organizacji seminarium, prowadzenie obrad, przygotowanie graficzne plakatu).
- V Seminarium Naukowe nt. Literackie światy niepełnosprawności. Wokół twórczości językowej osób z niepełnosprawnością (intelektualną), 2018, Zakład Pedagogiki Specjalnej, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego (współpraca przy opracowywaniu koncepcji i organizacji seminarium, opracowanie graficzne plakatu).

c) Osiągnięcia popularyzujące naukę lub sztukę. Współpraca ze środowiskiem

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, na zaproszenie organizatora, występowałam w następujących konferencjach szkoleniowych popularyzujących naukę, wygłaszając wykłady:

- III Pomorska Konferencja na Rzecz Osób z Zespołem Downa „JA TEŻ jestem”, 2018. Wygłoszenie wykładu nt. Inclusion - wyniki badań nad postrzeganiem i akceptacją społeczną w projekcie „Przystanek Szekspir” (współautor: Jolanta Rzeźnicka-Krupa, UG). Gdańsk-Sobieszewo, Fundacja Wspierania Rozwoju JA TEŻ i Gdański Uniwersytet Medyczny.
- Ogólnopolska Konferencja Szkoleniowa „Ku nowym wzorom dorosłości osób z niepełnosprawnością intelektualną”, 2015, wygłoszenie wykładu nt. Znaczenia nadawane dorosłości i dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną przez ich terapeutów. Gdańsk, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (koło w Gdańsku).
- III Otwarta Rada Pedagogiczna, Wokół różnych form terapii. Jak pracować z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych? 6.12. 2017, wygłoszenie wykładu: Sieć wsparcia społecznego rodziców dzieci z niepełnosprawnością. Akademickie Szkoły „Magellanium”, Gdańsk.
- Seminarium: Zatrudnienie wspomagane szansą na stabilne zatrudnienie. Wygłoszenie wykładu: Sytuacja zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce. Centrum DZWONI, marzec 2018, Gdańsk.

- I Forum Osób niepełnosprawnych „Aktywni w Pracy”, wygłoszenie wykładu: Doświadczenia sytuacji pracy w narracjach osób niepełnosprawnych intelektualnie. 20.11.2018, Rzeszów, Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną (koło Jarosław).

Od 2012 roku systematycznie jestem zaangażowana we współpracę z trójmiejskim środowiskiem działającym na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Jest to współpraca z **Gdyńskim Partnerstwem na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością, Grupą IM+** oraz **gdańską Fundacją Ja Też**. W ramach współpracy z Gdyńskim Partnerstwem na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością uczestniczyłam w spotkaniach grupy roboczej analizującej możliwości rozwoju obszaru aktywizacji zawodowej, m.in. uczestniczyłam w spotkaniu z Fundacją Adapa, która prowadzi autorski projekt aktywizujący „Gdyńska Rybka”. Współpraca z Grupą Im+, bazuje na podpisanym z Zakładem Pedagogiki Specjalnej (w skład grupy roboczej wchodzi I. Lindyberg, D. Krzemińska, J. Rzeźnicka-Krupa, A. Woynarowska) porozumieniu [Załącznik 27] o podejmowaniu wspólnych działań dotyczących promocji sztuki, oraz działań wspierających dorosłość osób z niepełnosprawnością intelektualną. Porozumienie zostało podpisane z Fundacją Rozwoju Integracji Społecznej AKCES, Gdańskim Archipelagiem Kultury. Do Grupy Im+ należą również przedstawiciele Stowarzyszenia Na Drodze Ekspresji oraz Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Nieformalna Grupa Im+ działa na rzecz aktywizacji oraz integracji środowiska osób niepełnosprawnych intelektualnie głównie w obszarze sztuki organizując m.in. cykliczne wydarzenia: Festiwal Akcept, Festiwal Teatralny „Masska”. Współpraca z Grupą IM+ obejmuje cykliczne spotkania, współorganizację Festiwalu Akcept, a w jego ramach Seminariów Naukowych na Uniwersytecie Gdańskim (zostały wyszczególnione w punkcie osiągnięcia organizacyjne). Owe Seminarium Naukowe stały się znakomitą płaszczyzną spotkań środowiska praktyków oraz organizacji pozarządowych z akademikami i studentami, podczas których dochodziło do wymiany poglądów. Ponadto w Seminariach zawsze brały udział dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną i w zorganizowanych, towarzyszących Seminarium, debatach odbywających się w technologii Otwartej Przestrzeni, mogły zabierać głos oraz prezentować swoje doświadczenia.

Współpraca z **Fundacją Ja też** rozpoczęła się w 2015 roku zaangażowaniem studentów pedagogiki specjalnej do pomocy przy II Pomorskiej Konferencji Szkoleniowej Fundacji, następnie Fundacja przeprowadziła dla studentów szkolenia z metody krakowskiej oraz zaangażowała ich do współpracy przy organizacji terapii dla dzieci z zespołem Downa.

Współpraca z Fundacją Ja Też bazuje na podpisanym z Zakładem Pedagogiki Specjalnej (w skład grupy roboczej wchodzi J. Rzeźnicka-Krupa, A. Woynarowska), porozumieniu [Załącznik 28] o podejmowaniu wspólnych działań na rzecz budowania przyjaznego środowiska dla osób z zespołem Downa. Współpraca polega na wspólnym realizowaniu projektów, angażujących również studentów pedagogiki specjalnej oraz członków Koła Naukowego Porta. W 2017 roku zrealizowany został projekt „**Samodzielny w mieście**”. Po opracowaniu koncepcji oraz zrekrowaniu chętnych studentów, w okresie kwiecień- czerwiec 2017, studenci prowadzili szkolenia dla młodzieży z zespołem Downa z umiejętności samodzielnego poruszania się po mieście. Byłam koordynatorką tego projektu z ramienia UG. W 2016 roku rozpoczął się projekt „Przystanek Szekspir”, którego celem było przygotowanie dorosłych z zespołem Downa do pracy w dziale obsługi widza Teatru Szekspirowskiego, do pierwszej edycji zostali również włączeni studenci pracujący w roli trenerów pracy.

W 2017 roku **zostałam członkiem zespołu ekspertów** w projekcie „**Droga do samodzielności**”, realizowanym przez Fundację Wspierania Rozwoju Ja Też w Gdańsku, we współpracy z Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych i samorządem miasta Gdańsk. Efektem działań podejmowanych w ramach projektu jest publikacja pt. „Droga do samodzielności. Poradnik dla rodziców”, Gdańsk 2017, Fundacja Rozwoju Ja Też [Załącznik 29].

W styczniu 2020 roku, razem z J. Rzeźnicką- Krupą sporządziłam **opinię/ekspertyzę** potrzebną do uruchomienia eksperymentu pedagogicznego „**Gdański model edukacji dzieci i młodzieży z zespołem Downa**” [Załącznik 30]. Zakład Pedagogiki Specjalnej sprawuje merytoryczną opiekę nad przebiegiem tego eksperymentu, który realizowany jest w dwóch gdańskich szkołach podstawowych we współpracy z samorządem miasta Gdańska oraz Fundacją Ja Też. Z ramienia Zakładu Pedagogiki Specjalnej jestem członkiem zespołu sprawującego opiekę merytoryczną nad tym eksperymentem.

W 2018 roku sporządziłam razem z Iwoną Lindyberg **opinię/ekspertyzę**, w ramach współpracy z sektorem edukacji, niezbędną do uruchomienia innego eksperymentu pedagogicznego, realizowanego w gdańskiej szkole branżowej (specjalnej szkole zawodowej, ul. Batorego, Gdańsk). Eksperyment obejmuje powołanie klasy kształcącej w zawodzie: pomoc opiekuna osoby starszej. Rozpoczęcie eksperymentu i powstanie klasy miało miejsce w roku szkolnym 2018/2019. Zakład Pedagogiki Specjalnej sprawuje opiekę merytoryczną nad przebiegiem eksperymentu, należę do zespołu eksperckiego.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

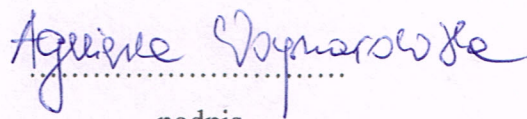
W toku pracy zawodowej podnosiłam kwalifikacje i kompetencje zawodowe, brałam udział w następujących szkoleniach i konferencjach:

- Przed uzyskaniem stopnia doktora uczestniczyłam w szkoleniach z zakresu różnych form terapii: „*Rękodzieło artystyczne w dydaktyce i terapii zajęciowej*” oraz „*Kinezylogia edukacyjna*” przydatnych do szkolenia studentów w tym zakresie.
[Załącznik 31]

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych uczestniczyłam:

- W latach 2013- 2014 r., brałam udział w ogólnopolskich warsztatach i seminariach z zakresu jakościowej metodologii badań (m.in. Seminarium Metodologii Pedagogiki Specjalnej w Toruniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika; Transdyscyplinarnym Sympozjum Badań Jakościowych w Zielonej Górze, Uniwersytet Zielonogórski).
- 2014 r.- udział w szkoleniu: Jak z sukcesem przygotować wniosek o grant, organizowanym przez Instytut PWN.
- 2018 r.- udział w szkoleniu: Artykuł jako źródło sukcesu naukowego- jak pisać skutecznie? Organizator Instytut PWN.
- 2013 r.- udział w seminarium organizacji pozarządowych z przedstawicielami miasta Gdańsk, którego celem było zainicjowanie wypracowywania koncepcji modelu mieszkalnictwa wspomaganego w gminie Gdańsk.
- Grudzień 2015 r., udział w konferencji szkoleniowej Gdyńskiego Partnerstwa na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością, organizowanej przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni, którego celem była wymiana doświadczeń dotyczących budowania lokalnej, otwartej sieci wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami.

Gdańsk, dn. 11.12. 2020 r.

.....
podpis